

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка

Кафедра економіки і управління

ПРАКТИКУМ З ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ

*Для здобувачів освіти
неекономічних спеціальностей*

Чернігів
2026

Рецензенти:

Лавров Р. В., доктор, професор, завідувач кафедри економіки і управління Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка;

Дворник І. В., кандидат економічних наук, доцент, завідувач кафедри менеджменту та аграрної економіки ВП НУБіП України «Ніжинський агротехнічний інститут».

Розробники:

Шевченко О. С., кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки і управління Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка;

Мех Л. М., кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки і управління Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка;

Коваль І. В., кандидат політичних наук, доцент кафедри економіки і управління Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка.

П69 **Практикум з економічної теорії** : навч. посібн. для здобувачів освіти неекономічних спеціальностей / Шевченко О. С., Мех Л. М., Коваль І. В. Чернігів : НУЧК імені Т.Г. Шевченка, 2026. 88 с.

УДК 378.147.091.33-027.22:330.1(075.8)

Практикум складається з питань для обговорення та завдань для здобувачів освіти неекономічних спеціальностей з дисципліни «Економічна теорії». Курс поділений на три змістовні модулі, кожна тема містить завдання та питання, що сприяють засвоєнню термінів дисципліни та використання отриманих знань в практичних ситуаціях. Вправи можуть ефективно використовуватися як для самостійного контролю здобувачами освіти процесу засвоєння курсу, так і викладачами для проведення семінарських занять та поточного контролю.

Затверджено на засіданні вченої ради
Навчально-наукового інституту професійної освіти та технологій
Національного університету
«Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка
(Протокол № 9 від 28.04.2026 р.)

ЗМІСТ

ВСТУП	5
-------------	---

МОДУЛЬ 1.

БАЗОВІ КОНЦЕПЦІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ

ТЕМА 1	
ПРЕДМЕТ І МЕТОД ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ	6
ТЕМА 2	
ЕКОНОМІЧНІ ПОТРЕБИ	
ТА СУСПІЛЬНЕ ВИРОБНИЦТВО	14
ТЕМА 3	
ВЛАСНІСТЬ ТА ЕКОНОМІЧНА СИСТЕМА	
СУСПІЛЬСТВА	21

МОДУЛЬ 2

СУЧАСНЕ ТОВАРНЕ ВИРОБНИЦТВО ТА РИНКОВЕ ГОСПОДАРЮВАННЯ

ТЕМА 4	
ФОРМИ ОРГАНІЗАЦІЇ СУСПІЛЬНОГО ВИРОБНИЦТВА	28
ТЕМА 5	
ГРОШІ ТА ЗАКОН ГРОШОВОГО ОБІГУ	36
ТЕМА 6	
РИНОК ЯК ФОРМА ОРГАНІЗАЦІЇ	
ТОВАРНОГО ВИРОБНИЦТВА	42
ТЕМА 7	
ФОРМУВАННЯ ТА РОЗПОДІЛ ДОХОДІВ	
В РИНКОВІЙ ЕКОНОМІЦІ	51
ТЕМА 8	
ПІДПРИЄМСТВО ЯК ТОВАРОВИРОБНИК.	
ПІДПРИЄМНИЦТВО	57

МОДУЛЬ 3
ЕКОНОМІКА КРАЇНИ
ТА СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО

ТЕМА 9

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ65

ТЕМА 10

ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ ТА ВІДТВОРЕННЯ71

ТЕМА 11

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО.

СУЧАСНІ ПРОЦЕСИ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА ІНТЕГРАЦІЇ.....76

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

ОСНОВНА ЛІТЕРАТУРА85

ДОПОМІЖНА ЛІТЕРАТУРА.....86

ВСТУП

Економічна теорія є фундаментальною навчальною дисципліною, яка забезпечує базову підготовку здобувачів освіти вищих навчальних закладів. Її вивчення зумовлене тим, що вона охоплює аспекти суспільного життя, які стосуються кожної людини без винятку.

Основною метою практикуму є комплексне вивчення економічних відносин як форми суспільного виробництва, пізнання проблем ефективного використання обмежених ресурсів для задоволення потреб людства, а також формування основ економічного мислення у майбутніх спеціалістів.

Основними завданнями курсу є:

- наукове обґрунтування основ економічного життя суспільства та закономірностей розвитку виробництва;
- з'ясування механізмів дії економічних законів та їх використання у господарській діяльності;
- вивчення суті ринкової координації, попиту, пропонування та підприємницької діяльності;
- розуміння методів державного регулювання економіки та форм міжнародних економічних зв'язків.

Даний практикум розроблений відповідно до програми курсу «Економічна теорія» для студентів неекономічних спеціальностей. Структурно курс поділений на три змістовні модулі:

1. Базові концепції економічної теорії, що охоплюють предмет, метод науки, економічні потреби, суспільне виробництво та економічні системи.
2. Сучасне товарне виробництво та ринкове господарювання, де розглядаються питання грошей, ринку, підприємництва та розподілу доходів.
3. Економіка країни та світове господарство, присвячений державному регулюванню, економічному зростанню та процесам глобалізації.

Кожна тема практикуму містить методичні поради, питання для обговорення та комплекс практичних завдань (вправи на засвоєння термінів, задачі). Такий підхід сприяє не лише теоретичному засвоєнню матеріалу, а й набуттю навичок практичного використання отриманих знань у реальних ситуаціях.

Видання розраховане як на викладачів для проведення семінарських занять та поточного контролю, так і на студентів для самостійного контролю процесу навчання та корегування власних знань. Для поглибленого вивчення дисципліни у посібнику також наведено список рекомендованої літератури.

////////////////////////////////////

МОДУЛЬ 1.

БАЗОВІ КОНЦЕПЦІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ

////////////////////////////////////

■ **ТЕМА 1**
ПРЕДМЕТ І МЕТОД ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ

■■■➔ **Методичні поради**

Вивчення кожної науки починається з визначення кола питань, якими вона займається, її місця серед інших наук. Необхідність вивчення економічної теорії зумовлена перш за все тим, що вона охоплює такі сторони суспільного життя, які стосуються кожного без винятку.

Передумови будь-якої теорії слід шукати в реальних життєвих обставинах. Кожна історична епоха має свої економічні проблеми і шукає їх вирішення. Тому розглядаючи зародження економічних знань, необхідно відмітити, що вже на ранніх етапах розвитку суспільства досліджувались питання про те, як організувати виробництво, скільки часу потрібно для виготовлення тих чи інших продуктів тощо. Загальні економічні процеси намагаються з'ясувати в своїх працях мислителі Стародавнього Єгипту, Китаю, Греції, Риму. Але як самостійна наука економічна теорія виникла в період становлення капіталізму (XVI-XVII ст.) під назвою політична економія і пройшла складний шлях розвитку, відображаючи складність економічного життя суспільства.

Далі слід розглянути основні етапи розвитку економічної теорії

1) Меркантилізм (XVI-XVII ст.). Головні теоретики – А. Монкрет'єн, Т. Мен, Ж.Б. Кольбер – захищали інтереси торгового капіталу. Вони доводили, що багатство нагромаджується в результаті зовнішньої торгівлі, а тому досліджувати потрібно лише сферу обігу.

2) Фізіократи (XVII-XVIII ст.) – виражали інтереси великих земле-власників. Основоположник – Ф. Кене. Головна заслуга фізіократів в перенесенні питання про походження багатства із сфери обігу в сферу виробництва. Обмеженість їх поглядів в тому, що продуктивною вважали лише землеробську працю.

3) Англійська класична політична економія (XVII- XVIII ст.). Родо-начальником є В. Петті, а найяскравішими представниками – А. Сміт і

Д. Рикардо. Заслуги англійської школи політичної економії в тому, що вони довели, що багатство нації виникає не лише в землеробстві, а в будь-якому матеріальному виробництві, незалежно від галузевих особливостей; започаткували трудову теорію вартості; виявили джерела доходів всіх верств населення. Але вони не змогли в повному обсязі розкрити суть капіталістичних відносин суспільства через вузькість світогляду і недостатню розвиненість капіталістичних відносин.

Подальший розвиток економічної науки йшов складними шляхами. Політична економія розпалась на 2 частини: марксизм і маржиналізм.

Основні заслуги марксизму: застосування методу матеріалістичної діалектики; створення наукової теорії вартості і додаткової вартості; розкриття економічної суті експлуатації людини людиною; обґрунтування предмету політичної економії тощо. Але цей напрямок політичної економії мав і багато недоліків (недооцінювання приватної власності, переоцінювання ролі великого виробництва тощо).

Маржиналізм зародився в 70-і роки ХІХ ст. Його представники: К. Менгер, Ф. Візер, Є. Бем-Баверк, У. Джевонс, М. Вальрас. Маржиналісти вбачали завдання економічної теорії в пошуку найбільш ефективних способів розподілу обмежених ресурсів і забезпечення раціонального господарювання. На відміну від марксизму, маржиналізм розвивався в умовах постійної конкуренції наукових ідей, що сприяло формуванню та сприйняттю нових концепцій і методів.

А. Маршал вбудував в концепцію маржиналізму елементи з теорії Д. Рикардо, в результаті чого вона стала називатись неокласичною системою (Дж. Кларк, А. Маршал, А. Пігу). Неокласики вважали, що ринковий механізм здатний сам регулювати економіку.

Пізніше маржиналізм ввів в себе теорію Дж. Кейнса, згідно з якою ринкове регулювання робить економіку нестабільною, тому потрібне державне втручання. На відміну від неокласиків, Дж. Кейнс предметом свого аналізу зробив народне господарство в цілому. Такий підхід отримав назву макроекономічного, а створений ним напрямок – кейнсіанством.

Як реакція на нездатність маржиналізму вирішити соціальні проблеми виникає інституціонально-соціологічний напрям. Його представники: Т. Веблен, У. Мітчел, Дж. Гобсон. Згідно цієї теорії характер економічного розвитку визначає не ринок сам по собі, а вся система економічних інститутів, де ринок – лише частина них.

В 70-х роках ХХ ст. неокласичне вчення знову стає актуальним. Основні сучасні теорії неокласичного напрямку (неоконсерватизм): монетаризм (М. Фрідмен), неолібералізм (В. Ойкен, Л. Ерхард, Ф. фон. Хайек), економіка пропозиції (А. Лаффер, Дж. Гіндер), теорія раціональних очікувань (Р. Лукас). Неокласичний синтез (Е. Хансен,

П. Самуельсон) поєднує раціональні елементи неокласичного напрямку та кейнсіанства.

Зверніть увагу на різноманітність ідей, напрямів шкіл сучасної західної економічної думки, дайте характеристики кожній з них, адже кожна теорія вносить свій вклад в розвиток економічної науки.

При вивченні предмета економічної теорії та його особливостей, необхідно мати на увазі, що об'єктом економічної теорії є економіка в цілому. Але економіку вивчають різні економічні науки, тому важливо визначити предмет економічної теорії, тобто коло питань, якими вона займається. Для цього важливо визначити, що суспільне виробництво має 2 аспекти: технічний і суспільний. Саме суспільний аспект виражають економічні відносини, які можна поділити на 2 групи: соціально-економічні і організаційно-економічні. Необхідно охарактеризувати їх та виділити види організаційно-економічних відносин (конкретні організаційно-економічні відносини і загальні організаційно-економічні відносини).

Звідси можна виділити предмет економічної теорії – соціально-економічні і загальні організаційно-економічні відносини.

Предмет економічної теорії докорінно відрізняється від предмету марксистської політичної економії і Економікса. Тому слід підкреслити, що Економікс зосереджує увагу на вивченні організаційно-економічних відносин абстрагуючись від соціально-економічних відносин, а марксистська політична економія досліджувала в основному соціально-економічні відносини.

Економічна теорія вивчає економічні відносини на різних рівнях господарювання, тому слід серед її складових частин виділити макро- і мікроекономіку.

При вивченні цієї теми важливо з'ясувати функції економічної теорії: пізнавальну, практичну, методологічну та виховну.

Суть пізнавальної функції полягає в вивченні проблем виробництва, розподілу, обміну та споживання життєвих благ і послуг впродовж всієї історії людського суспільства, виявлення законів економічного розвитку. Тому слід з'ясувати суть, взаємозв'язок та особливості економічних категорій і законів.

Практична функція економічної теорії полягає в розробці принципів і методів раціонального господарювання, обґрунтуванні економічної політики. Тому необхідно з'ясувати суть економічної політики та її основні елементи.

Методологічна функція полягає в розробці загальних методологічних принципів для конкретно-економічного аналізу, а виховна – в виробленні економічної психології кожної людини. Дослідіть, який існує зв'язок між функціями економічної теорії.

При вивченні методів пізнання економічних явищ і процесів необхідно використати знання, набуті в курсі філософії. Загальний

метод пізнання – діалектичний метод. Вихідний елемент у системі діалектики – метод наукової абстракції. Але крім цього необхідно вивчити загальнонаукові та спеціальні методи пізнання. До загальнонаукових методів належать: аналіз, синтез, позитивний аналіз, нормативний аналіз, індукція, дедукція, історичний і логічний підхід, метод кількісного і якісного аналізу. До спеціальних методів пізнання належать: графічний, моделювання, метод аналогій, економічний експеримент, гіпотеза, прогнозування тощо.

Питання для обговорення

1. Яке значення економічної теорії для суспільства в цілому та у житті окремої людини?
2. Яке місце займає економічна теорія в системі економічних наук?
3. Які науки, крім економічної теорії, вивчають економіку?
4. Чому давньогрецькі мислителі визначали економіку як науку про домашнє господарство і чи актуальним є таке визначення сьогодні?
5. Які економічні умови визначили виникнення й становлення економічної теорії як науки?
6. Розкрийте основні риси позитивної і нормативної економіки.
7. Чим обумовлена еволюція економічних теорій та напрямів?
8. Охарактеризуйте джерела економічної думки України за часів Київської Русі?
9. Чим характеризується розвиток економічної науки в Україні в ХХ столітті?
10. Завдяки теоріям якої школи політична економія отримала статус наукової дисципліни?
11. Чим відрізняється мікроекономіка від макроекономіки? Який зв'язок між ними?
12. В чому полягають особливості класичної школи політичної економії?
13. В чому полягають заслуги і недоліки марксизму?
14. Чим зумовлена назва напрямків економічної науки «політ-економія» та «економікс»?
15. В чому полягають особливості предмета політичної економії?
16. В чому полягають особливості предмета економікс?
17. Які ви знаєте сучасні школи економічної теорії?
18. Який із сучасних напрямків економічної науки найбільшою мірою передбачає державне регулювання економіки?
19. В чому полягають особливості:
 - маржиналізму?
 - інституціоналізму?
 - монетаризму?
 - кейнсіанства?

20. Поясніть взаємозв'язок функцій економічної теорії?
21. Дайте визначення предмету економічної теорії та назвіть основних суб'єкти економіки.
22. В чому полягає відмінність наукового економічного мислення від буденного?
23. Поясніть, чому вивчення економічних категорій є сходинкою пізнання економічних законів?
24. Дайте визначення економічного закону та економічної категорії, наведіть їх приклади.
25. Як розуміти об'єктивний характер економічних законів?
26. Економічні закони зв'язані з економічною діяльністю людей, яка є суб'єктивною. Чи спростовує дана обставина положення про об'єктивність економічних законів?
27. Що спільного і які відмінності між економічними законами та законами природи?
28. В чому полягає відмінність та зв'язок економічних категорій, економічних законів та економічних відносин?
29. Доведіть, що сьогодні економічна освіта – одна з найважливіших загальнолюдських цінностей, без яких неможливий подальший прогрес цивілізації.
30. Чому методом економічної теорії є матеріалістична діалектика?
31. Що таке методи економічної теорії. Назвіть та поясніть їх.
32. Назвіть основні школи та наукові течії в сучасній економічній науці.
33. Наведіть приклади макроекономічних та мікроекономічних величин.
34. Назвіть економістів – лауреатів Нобелівської премії.
35. У 1776 році А. Сміт написав книгу «Дослідження про природу і причини багатства народів», де заклав основи системи вільного підприємництва. Що він мав на увазі, коли говорив про «невидиму руку ринку»?
36. Гасло «Підтримаймо вітчизняного товаровиробника» було дуже поширеним в Україні наприкінці 90-х років. Ідеям А. Сміта чи меркантилістів воно відповідало?

Вправа 1

Визначте, до яких економічних напрямків і шкіл відносяться наведені нижче висловлювання економістів:

а) «Сільське господарство постачає сировину для промисловості і товари для торгівлі і оплачує як те, так і інше. Торгівля і промисловість повертають отримані ними прибутки сільському господарству, яке поновлює багатства, щорічно витрачає їх і споживає»;

б) «Звичайним засобом збільшення нашого багатства і грошей є зовнішня торгівля. При цьому ми повинні дотримуватися такого правила: продавати іноземцям щорічно на більшу суму, ніж купуємо у них»;

в) «Ринок неспроможний забезпечити автоматичне саморегулювання господарства, необхідне державне втручання в розвиток ринкової економіки»;

г) «Праця є батько і активний принцип багатства, а земля – його мати».

Вправа 2

Назвіть, яка школа дотримується названої концепції:

а) діяльність, зв'язана із зовнішньою торгівлею і надходженням грошей в країну;

б) вивчення сфери виробництва, в якій створюється багатство;

в) капіталістичний спосіб виробництва і відповідні йому відносини виробництва і обміну;

г) пошук найбільш ефективних способів розподілу обмежених ресурсів і раціонального господарювання.

Вправа 3

Яка зі шкіл економічної теорії вважала, що предметом політ-економії є:

а) вивчення «чистого прибутку», що утворюється в сільському господарстві;

б) аналіз сфери обігу, що забезпечує притік грошей у країну;

в) дослідження багатства, умов його виробництва та нагромадження;

г) аналіз виробничих і економічних законів, що регулюють суспільне виробництво, розподіл, обмін і споживання;

д) пошук ефективного використання рідкісних ресурсів.

Вправа 4

Визначте які твердження відносяться до мікроекономіки, а які до макроекономіки?

- а) дефіцит державного бюджету України в 2025 році становив 20% ВВП;
- б) рівень безробіття в Швеції становить 2% працездатного населення;
- в) відсутність дощів протягом тривалого часу викликала у низці південних областей України зниження врожайності зернових культур;
- г) зниження податкових ставок покликано сприяти поживленню ділової активності в країні;
- д) підприємство звільнило минулого року 150 робітників;
- є) сукупний дохід родини в минулому році становив 336 тис. грн.

Вправа 5

Визначте який метод пізнання використовується при економічному дослідженні:

- а) якщо ціна на картоплю підвищиться, купівлі картоплі знизяться, при підвищенні ціни на цукерки їх також будуть купувати менше, отже підвищення ціни завжди спричиняє зменшення купівель;
- б) зростання податків призводить до зниження прибутку підприємств, отже, якщо підвищаться податки на прибуток фірми, її доходи зменшаться;
- в) попит на товар залежить від багатьох факторів: смаків покупців, доходів, інфляційних очікувань, цін на цей товар, цін на взаємопов'язані товари, але для побудови кривої попиту враховують основний фактор – ціну товару;
- г) серед податків, які надходять до державного бюджету України є загальнодержавні податки та місцеві. Найбільшу питому вагу з них займають: податок на прибуток підприємств, ПДВ та єдиний податок;
- д) середній рівень заробітної плати в Україні підвищився з 17442 грн. до 21440 грн. за 2023-2024 роки.

Вправа 6

Чи правильні такі висновки:

- а) Я знайшов лазівку в законодавстві і не плачу податки, це добре для мене (збільшилися мої доходи); все доросле населення країни знайшло лазівки в законодавстві і не платить податків – це добре для всього населення?
- б) Якщо один власник фабрики зменшить зарплату своїм працівникам, його витрати скоротяться – це добре для нього; якщо всі підприємці зроблять так – це добре для всього класу підприємців країни в цілому?

Вправа 7

Чи правильні такі твердження:

- 1) Мікроекономіка – це галузь економічної науки, що вивчає ефективність функціонування національної економіки;
- 2) змістом виховної функції економічної теорії є формування економічного мислення та економічної культури;
- 3) першою економічною концепцією, яка містила макроекономічні уявлення, був меркантилізм;
- 4) прихильники марксизму твердять, що ринковий механізм внаслідок його недосконалості неспроможний збалансувати ринкову економіку;
- 5) марксистки обстоюють нерівність в розподілі доходів, що творить ефективну національну економіку;
- 6) стрижнем кейнсіанської філософії макроекономіки є те, що ринкова система не має автоматичного механізму, який забезпечує повну зайнятість ресурсів.
- 7) наприкінці 18 століття Томас Мальтус пророкував, що внаслідок зростання кількості населення життєвий рівень людей підвищуватиметься.

Вправа 8

В історії економічної думки важливе місце належить таким школам (напрямкам). Складіть їх перелік у історичній послідовності.

1. Класична політекономія.
2. Меркантилізм.
3. Фізіократи.
4. Кейнсіанство.
5. Монетаризм.
6. Марксизм.
7. Неокласична школа.

ТЕМА 2 ЕКОНОМІЧНІ ПОТРЕБИ ТА СУСПІЛЬНЕ ВИРОБНИЦТВО

Методичні поради

Вихідним пунктом господарської діяльності людей є їх потреби. Тому необхідно розглянути суть і структуру потреб суспільства, які можна класифікувати за різними ознаками (за суб'єктами, об'єктами, сферами діяльності, черговістю задоволення, ступенем реалізації, значимістю тощо). Окремо слід розглянути піраміду потреб за А. Маслоу. З'ясувати зв'язок між потребами та інтересами, різницю між ними.

Після цього доцільно перейти до вивчення структури виробництва. Суспільне виробництво включає матеріальне виробництво (основне виробництво і виробнича інфраструктура) і нематеріальне виробництво. Крім того існує невиробнича сфера, до якої відносять державний апарат, міліцію, армію тощо. В свою чергу виробництво поділяється на офіційну і тіньову економіку. Необхідно розглянути ознаки і структуру тіньової економіки (неофіційна, фіктивна, підпільна).

Будь-який продукт проходить 4 послідовних стадій: виробництво, розподіл, обмін і споживання. Необхідно розкрити суть і взаємозв'язок цих стадій.

Взаємозв'язок між потребами і виробництвом носить взаємозалежний характер. Слід звернути увагу на те, що потреба є внутрішнім мотивом виробництва, а виробництво – породжує нові потреби. Тому необхідно розкрити суть закону зростання потреб та навести приклади.

Для здійснення виробництва необхідні фактори виробництва. Марксистично до факторів виробництва відносять засоби виробництва і робочу силу, а західні економісти – працю, землю, капітал та підприємницькі здібності. Всі засоби виробництва поділяються на предмети праці (на що спрямована праця людини) і засоби праці (з допомогою чого людина впливає на предмети праці). Подумайте і наведіть приклади предметів і засобів праці.

Засоби виробництва і робоча сила – традиційні елементи продуктивних сил, які показують, наскільки люди пізнали і оволоділи силами природи, з допомогою чого і як вони виробляють життєві блага. У продуктивних силах існують певні пропорції, в яких поєднуються

засоби виробництва і робоча сила. Характер поєднання виражається через технічну будову виробництва і суспільну форму.

Якісний стан продуктивних сил характеризує технологічний спосіб виробництва. Тому необхідно розглянути три великих технологічних способи виробництва (доіндустріальне, індустріальне і постіндустріальне) та їх основні риси. Перехід від одного технологічного способу виробництва до іншого обумовлюється НТП – поступовим розвитком науки і техніки. Розгляньте форми НТП: еволюційну і революційну.

Далі необхідно розглянути криву виробничих можливостей, яка використовується для дослідження проблеми обмеженості ресурсів та економічного вибору. Перед будь-яким суспільством завжди стоять такі проблеми альтернативного вибору: що виробляти; як виробляти; для кого виробляти; скільки виробляти; чи здатна система адаптуватися до змін? Поведінку суспільства при вирішенні цих проблем слід проілюструвати за допомогою кривої виробничих можливостей, яка показує максимально можливий обсяг виробництва двох продуктів при даних ресурсах (альтернативну комбінацію виробництва двох продуктів). При цьому слід відмітити, що крива – опукла, а не пряма лінія. Це треба пов'язати з законом зростання витрат, суть якого полягає в тому, що переключення ресурсів з однієї сфери в іншу призводить до відносного зростання витрат. Те, що ціна одного товару, виражена в іншому товарі, має тенденцію до зростання, частково пов'язано з законом спадної доходності. Розгляньте його.

Результатом суспільного виробництва є продукт – економічні блага та послуги. Зверніть увагу на класифікацію благ та послуг та на властивості продукту: задоволення людських потреб; втілення затрат суспільної праці – живої та уречевленої.

Узагальнюючим показником суспільного виробництва є сукупний суспільний продукт (ССП) – сукупність матеріальних і нематеріальних благ та послуг, створених за певний період часу в усіх ланках суспільного виробництва. Але розраховують ССП по-різному. Залежно від того, які елементи включають до його складу, слід розрізняти його форми: валовий суспільний продукт; кінцевий суспільний продукт; валовий національний продукт; валовий внутрішній продукт. Розгляньте їх. Проаналізуйте значення ВВП та ВНП в Україні та інших країнах світу за останні роки в загальному розмірі та в розрахунку на душу населення.

Крім того, необхідно вивчити структуру ССП. За натурально-речовою формою він поділяється на засоби виробництва і предмети споживання, а залежно від затрат суспільної праці ССП включає використані засоби виробництва і заново створений продукт (чистий продукт). Далі слід проаналізувати структуру чистого продукту, який поділяється на необхідний і додатковий продукт.

Одна з найважливіших проблем економіки – проблема ефективного використання обмежених ресурсів з метою максимального задоволення безмежних потреб. Вивчаючи питання ефективності виробництва слід розмежовувати економічну та соціальну ефективність. Соціальна ефективність виражає міру задоволення потреб суспільства, а економічна – відображає результативність суспільного виробництва через зіставлення результатів і затрат. Для їх характеристики необхідно розглянути цілу систему показників: продуктивність праці, трудомісткість, матеріаловіддача, матеріаломісткість, фондівіддача, фондомісткість, рентабельність, норма прибутку. Поясніть, яким чином взаємопов'язані економічна і соціальна ефективність.

Питання для обговорення

1. Що таке потреби і за якими ознаками їх можна класифікувати?
2. Поясніть природу появи потреб.
3. В чому полягає об'єктивність дії закону зростання потреб?
4. Який зв'язок між потребами та виробництвом і чи є обернений зв'язок?
5. Проаналізуйте, які духовні потреби мають члени Вашої родини та як вони задовольняються в сім'ї.
6. Чому потреби є домінуючим фактором в поведінці людей?
7. Прокоментуйте марксистське положення: основною сферою людської діяльності є матеріальне виробництво. Чи актуальне воно сьогодні?
8. Поясніть твердження: якби люди мали змогу отримувати все, що побажають, за помахом чарівної палички, не треба б було вивчати економіку та обґрунтуйте необхідність вивчення економічної теорії.
9. Чому економічна теорія стверджує, що в економіці люди постійно роблять вибір?
10. Чому Україна, багата на мінеральні ресурси, бідна? Японія, країна без жодних природних ресурсів, багата?
11. Що найбільше впливає на задоволення потреб: об'єм наявних ресурсів чи характер їх розподілу? Чому?
12. Для задоволення біологічних потреб людині досить мати одне пальто. Чим пояснити те, що більшість людей мають декілька пальт?
13. Чи існує небезпека зниження міри задоволення потреб по мірі виснаження ресурсів і зростання потреб?
14. Чи існують галузі, які можна віднести як до виробничої, так і соціальної інфраструктури? Наведіть приклади.

15. Що є основою поділу суспільного виробництва на три сфери? Назвіть їх.

16. Як взаємодіють між собою окремі фази суспільного виробництва?

17. Яку роль в житті суспільства відіграє виробництво?

18. В чому криється особливість перетворення сфери послуг в одну із основних сфер людської діяльності?

19. Чи згодні ви з таким твердженням: ресурси безмежні, бо безмежний процес відкриття нових джерел ресурсів? Поясніть.

20. В чому полягає економічна суть факторів виробництва?

21. Що є спільним для всіх ресурсів?

22. Чому праця є притаманною лише людині?

23. Чи можна вважати підприємництво окремим фактором виробництва? Обґрунтуйте свою точку зору.

24. Чи може одна і та ж річ бути і предметом праці і засобом праці?

25. Чи завжди сировина є предметом праці? Чи кожен предмет праці є сировиною?

26. Чи згодні ви з твердженням, що земля одночасно є і засобом праці і предметом праці?

27. Який з показників (ВСП, КСП, ВВП) найбільш повно відображає суть ССП?

28. Чи доцільно розраховувати валовий суспільний продукт як результативний показник господарської діяльності?

29. Чи правильне твердження: валовий національний продукт завжди більший за валовий внутрішній продукт?

30. В чому полягає взаємозв'язок економічної і соціальної ефективності виробництва?

31. Коли економічно ефективне виробництво може бути соціально неефективним? Наведіть приклад.

32. Які основні питання вирішує економіка?

33. Що показує крива виробничих можливостей?

Вправа 1

Розмежуйте матеріальні, духовні і соціальні потреби: взуття; ремонт автомобіля; участь у міському суботнику; консультація юриста; житло; потреби фірми в автотранспорті; відвідання концерту; благодійність; відвідання лекцій з економіки.

Вправа 2

Згідно ієрархії потреб за А. Маслоу розташуйте нижченаведені потреби людини за ступенем значення: навчання; одяг; медичні послуги; їжа; телевізор; житло; робота; спорт; перемога в конкурсі; захист від злочинців; сучасні меблі; послуги нотаріуса; діловий костюм; родина; складання тексту пісні.

Вправа 3

До якої сфери суспільного виробництва належать: банк; поштове відділення; лікарня на підприємстві; залізничний вокзал; туристичне агентство; кабінет міністрів; електростанція; сфера послуг; ломбард; шахта; будівельний завод; рекламне агентство; громадське харчування; друкарня; сільськогосподарський кооператив; біржа праці; органи державного управління.

Вправа 4

З перелічених нижче категорій виділіть, які відносяться до засобів праці та предметів праці: земля; вугілля; сировина; виробничі приміщення; верстати; дороги та канали; електроенергія; засоби зв'язку; транспортні засоби; мінеральні добрива; робоча та продуктивна худоба; худоба на відгодівлі; цистерни.

Вправа 5

Розмежуйте товари-субститути і товари-комплементи: кава та чай; автомобіль та бензин; фотоапарат та фотоплівка; спагеті та макарони; печиво та вафлі; лижі та лижні черевики; масло та маргарин; голка та нитка; газета та журнал; телевізор та шкарпетки; каструля та кришка; зошит і блокнот.

Вправа 6

Випущено продукцію на суму 100 тис. грн. Використані засоби праці становлять 60 тис. грн., а предмети праці – 10 тис. грн. Визначте показники ефективності використання предметів та засобів праці на підприємстві.

Якщо на підприємстві, з яким ви конкуруєте матеріалоємність продукції становить 0,3, а фондівіддача 3, де ефективніше використовують ресурси?

Вправа 7

На взуттєвій фабриці 100 робітників виготовило 40 тис. пар взуття протягом 25 днів при тривалості робочого дня 8 годин. Визначте продуктивність праці одного працівника за 1 годину та трудомісткість однієї пари взуття?

Вправа 8

Випуск продукції збільшився на 20% при зростанні кількості зайнятих працівників на 10%. Як змінилась продуктивність праці?

Вправа 9

Чи правильні такі твердження:

- 1) вартість кінцевих і вартість проміжних товарів і послуг дорівнюють одна одній;
- 2) валовий національний продукт перевищує національний дохід на суму використаних засобів виробництва;
- 3) додана вартість містить заробітну плату, але не містить прибутку фірми;
- 4) в останні роки в вітчизняній економіці фондівіддача підвищувалася;
- 5) у країнах з низькою середньою продуктивністю праці реальна заробітна плата висока;
- 6) найважливішим чинником, що впливає на підвищення продуктивності праці, є науково-технічний прогрес.

Вправа 10

Господарства Полісся продали льонотресту льонозаводам на суму 150 млн. грн. і одержали волокна на 175 млн. грн., яке продали прядильній фабриці. З цього волокна було виготовлено пряжі на суму 205 млн. грн. Пряжу, у свою чергу, продали ткацькій фабриці, де з неї виготовили полотно на суму 245 млн. грн.

Визначте:

- а) величину валової льонопродукції й кінцевого продукту;
- б) величину повторного рахунку.

Вправа 11

Знайдіть статистичну інформацію про ВВП України (у фактичних цінах) та кількість зайнятих осіб в економіці за попередні два роки.

Визначте:

- а) величину зміни ВВП в абсолютних та відносних показниках;
- б) валовий внутрішній продукт України (у фактичних цінах) в розрахунку на одну особу.

Вправа 12

До реконструкції підприємство виробляло 5000 мопедів в рік. Після реконструкції, протягом першого року об'єм виробництва зріс до 7500 мопедів і при цьому кількість працівників за рік зменшилася на $\frac{1}{3}$, а ціни на мопеди залишились незмінними. Протягом наступного року об'єм виробництва під впливом зменшення попиту впав на 10 %, кількість працівників не змінювалася, але ціни на мопеди зросли на 10 %. Як змінилась продуктивність праці за два роки?

Вправа 13

Фермер на своїй ділянці може вирощувати для продажу або моркву, або буряки. Він використовує працю 10 сезонних робітників. Кожен із робітників може виростити або 100 кг буряків, або 80 кг моркви. Побудуйте графік виробничих можливостей фермерського господарства і поясніть чому він має таку форму?

ТЕМА 3

ВЛАСНІСТЬ ТА ЕКОНОМІЧНА СИСТЕМА СУСПІЛЬСТВА

Методичні поради

Щоб з'ясувати природу та економічну структуру того чи іншого суспільства, необхідно передусім розкрити суть існуючої системи відносин власності. Необхідно розрізняти право власності і економічні відносини власності, тобто юридичний і економічний аспекти власності. Причому економічний аспект власності є визначальним: саме економічні відносини власності детермінують їхню юридичну форму. Власність в економічному змісті – це складна система відносин між людьми, яка включає: відносини між людьми з приводу привласнення умов і результатів виробництва; відносини господарського використання майна; відносини економічної реалізації власності. Розкрийте їх суть.

Привласнення – така система економічних зв'язків між людьми, яка установлює їх ставлення до певних речей як до своїх. Характер цих відносин на різних етапах розвитку суспільства складався неоднаково, тому важливо розрізняти типи, види та форми власності.

Історії відомо такі типи власності: приватна, спільна та змішана. Приватна власність, в свою чергу, поділяється на два види: трудову і нетрудову. Нетрудова представлена такими формами: рабовласницька, феодалська і капіталістична. Необхідно дати їх характеристику, визначити характерні ознаки, проаналізувати позитивні риси та вказати на обмеженість індивідуальної приватної власності.

Спільна власність заснована на спільній праці і спільному привласненні її результатів. Її види: власність народу в цілому та власність окремих колективів; та форми: державна, общинна, групова. Історично першою була спільна власність, а перехід до приватної власності став можливим, коли людина почала забезпечувати своє існування самостійно, відособлено від общини. Але в чистому вигляді вони зустрічаються рідко, а постійно переплітаються утворюючи змішану власність. Є різні варіанти поєднання, що виявляються в різних формах власності: державній, груповій (акціонерній, колективній, кооперативній, власності товариств тощо) та індивідуальній. Необхідно розглянути їх характерні ознаки, причини існування, переваги, негативні аспекти.

Відносини господарського використання майна виникають, коли власник засобів виробництва сам не займається господарською діяль-

ністю, а надає можливість іншим особам володіти і користуватись його майном на певних умовах. Наведіть приклади таких відносин. Власність економічно реалізується, коли приносить дохід її суб'єктам. Визначте види доходів від власності.

Сучасний світ характеризується наявністю різноманітних економічних систем, які можна класифікувати по різних критеріях: формаційний підхід, характерний для марксистської теорії (первинна, вторинна та комуністична формація); цивілізаційний підхід, що передбачає вивчення світової історії як єдиного планетарного цілого з поступовою зміною цивілізації; за ступенем індустріального розвитку (індустріальне, постіндустріальне і неоіндустріальне або інформаційне). Особливу увагу слід звернути на класифікацію економічних систем за формою власності і способом управління господарською діяльністю. За цим критерієм розрізняють традиційну, адміністративно-командну, ринкову та змішану економічні системи. Необхідно визначити їх основні ознаки, позитивні та негативні риси.

Далі слід проаналізувати розвиток відносин власності в Україні. Зверніть увагу на те, що структура власності в Україні формувалась під впливом вимог концепції побудови соціалізму, а головною помилкою була підміна суспільної власності державною. Головна догма полягала в тому, що держава мала опосередковувати як можна більше, а в ідеалі – всі процеси привласнення. Вважалося, що соціалістична власність виступає в 2 основних формах: державній і колгоспно-кооперативній. При цьому важливо зрозуміти суть одержавлення власності, як абсолютної монополізації власності державою, що проявилась в тому, що притіснялись окремі форми діяльності, кооперативи оголошувались державними підприємствами, принципи управління державними підприємствами поширювались на інші форми господарювання, надмірно зростала роль держави в системі господарювання. Далі необхідно визначити основні риси одержавлення та показати негативні наслідки цього процесу (ігнорування особистих інтересів, відчуженість від власності трудящих, підриив стимулів до праці, обмеження самостійності підприємств, абсолютизація адміністративних методів управління тощо). При цьому слід відмітити, що одержавлення власності, що здійснювалось в нашій країні, не мало під собою наукової основи і суперечило вимогам об'єктивної дійсності.

В той час, закономірною тенденцією розвитку суспільства є розвиток різноманітних форм власності. Поясніть це положення. Основний напрям перетворень відносин власності – роздержавлення. В зв'язку з цим розкрийте суть роздержавлення як процесу виведення більшої частини економіки з під прямого контролю державних органів шляхом перетворення державних підприємств у такі, що засновані на інших формах власності.

Складовою частиною роздержавлення є приватизація – процес придбання громадянами прав власності на державні, акціонерні чи інші підприємства. Необхідно розглянути форми приватизації (продаж підприємства трудовому колективу, продаж підприємства приватним особам, безплатна передача підприємства трудовому колективу і громадянам, змішана форма); принципи приватизації (законність, добровільність, зацікавленість, погодження інтересів, гласність, надання пільг на придбання державного майна членам трудового колективу, забезпечення соціальної захищеності та рівності прав громадян України у процесі приватизації тощо); способи приватизації (продаж на аукціоні, продаж за конкурсом, викуп, відкрите акціонування); шляхи приватизації (сертифікатна і грошова). Далі слід визначити суб'єктів та об'єкти приватизації, роль посередників в процесі приватизації; проаналізувати результати приватизації в Україні, причини недоліків.

Питання для обговорення

1. В чому полягає різниця між економічним і правовим змістом власності?
2. Що має первинне значення: власність в економічному чи юридичному аспекті?
3. Чи можуть відокремлюватися поняття володіння і розпорядження?
4. Чому власність є ядром системи економічних відносин?
5. Чому серед відносин власності визначальну роль грають відносини власності на засоби виробництва?
6. Чому необхідно розмежовувати типи, види і форми власності?
7. Яку роль в економічному розвитку відіграє приватна власність?
8. Прокоментуйте термін «нічийна власність».
9. Чи вірне на вашу думку таке визначення власності: «власність це річ, з приводу якої виникають відносини привласнення»?
10. Чи згодні ви з твердженням: приватна власність роз'єднує людей, суспільна – об'єднує?
11. Чи має акціонерна форма власності переваги над індивідуальною приватною власністю?
12. Чи варто ділити державну власність між всіма членами суспільства?
13. Як ви розумієте термін «соціалізація капіталізму»?
14. Приватна й суспільна власність: антиподи чи єдність?

15. Чи можуть спільна і приватна власність переходити одна в одну?

16. Які причини викликають необхідність існування державної власності в країнах Заходу?

17. Зіставте функції держави в адміністративно-командній та ринковій економічній системі.

18. Чи можлива ринкова економіка без приватної власності?

19. Порівняйте сутність змішаної економіки з основними тенденціями трансформації існуючої економічної системи в Україні.

20. Розкрийте суть і основні відмінності понять «роздержавлення» і «приватизація».

21. Чи можливо проблему приватизації повністю узгодити з принципом соціальної справедливості?

22. Поясніть, чому фасади та коридори в жилих будинках занедбані, тоді як всередині квартир затишно?

23. Поясніть, як уряд впливає на вирішення питань: що? як? для кого? виробляти у ринковій, централізованій і традиційній економіці.

24. Назвіть переваги та недоліки приватної, державної та колективної власності.

25. Які переваги має ринкова система над командно-адміністративною?

26. Які переваги та недоліки ринкової системи?

27. Як ви розумієте положення про те, що приватна власність виступає гарантом економічної свободи?

28. Яку роль відіграє уряд у ринковій економіці?

29. Чи можна приручити ринок?

30. Прокоментуйте: «Капіталізм не є досконалою системою організації суспільства, але кращої людство не придумало».

Вправа 1

Для кожного наведеного положення знайдіть відповідний йому термін чи поняття:

а) поняття, що відображає комплекс відносин щодо передачі державної власності в інші форми;

б) форма власності, яка формується за рахунок трудових доходів від ведення власного господарства, від коштів вкладених у кредитні заклади, акції та інші цінні папери;

в) означає, що суб'єкти мають право практично вільно застосовувати об'єкти власності, але в межах повноважень, які були надані власником;

г) це сукупність виробничих відносин між людьми з приводу привласнення ними об'єктів власності, передусім засобів виробництва, що породжує право володіння, користування та розпорядження цими об'єктами та результатами їхнього функціонування.

Вправа 2

Визначте, яку економічну систему характеризує кожна з наведених ознак:

- панування державної власності;
- примітивна економіка;
- управління на основі державних планів та централізованих рішень;
- наявність економічного законодавства;
- панування приватної власності на засоби виробництва;
- високий соціальний захист населення;
- розумне співвідношення ринкового механізму з державним регулюванням економіки;
- диктат виробника по відношенню до споживача;
- антимонопольна політика;
- ефективний розподіл ресурсів;
- конкуренція;
- низька ефективність;
- свобода вибору і дій;
- панування натурального господарства;
- обмеженість технічного прогресу;
- приватна власність заборонена, а колективна – формальна;
- підпорядкування замість економічної свободи;
- високий рівень підприємливості;
- сприйняття інновацій;
- гарантування населенню нормальних умов існування;

- розподіл ресурсів і доходів із центру;
- обмежена роль держави;
- економічна роль індивідів визначається спадковістю і кастами;
- розшарування населення;
- престижність кваліфікованої праці, її висока оплата;
- низький рівень життя населення;
- не гарантується повна зайнятість населення і стабільність цін;
- всеохоплююча система регулювання;
- зростання розміру підприємств (гігантоманія);
- розвиток науки;
- вмиле використання інтелектуального потенціалу;
- немає економічного захисту навколишнього середовища.

Вправа 3

Наведіть приклади країн, що відносяться до різних типів економічних систем, свою відповідь обґрунтуйте.

Вправа 4

Визначте, який тип економічної системи (плановий, ринковий, змішаний) характеризують наступні положення:

- 1) по радіо прозвучала об'ява, що завтра в країні піднімаються ціни на олію;
- 2) допомога по безробіттю виплачується протягом одного року;
- 3) град знищив значну частку врожаю винограду, і тому ціни на виноградний сік зростуть;
- 4) держава зменшує податок на прибуток підприємствам, які займаються благодійністю;
- 5) бригада отримала премію за перевиконання плану;
- 6) підприємство вимушене впроваджувати нововведення, щоб отримати більше прибутку;
- 7) держава збільшує оподаткування рекламної діяльності;
- 8) всі знають, що купити молоко можна щодня з 8 до 9 год. ранку по 40 гр. од. за 1 літр.

Вправа 5

Прокоментуйте. «Наше покоління забуло, що система приватної власності – найважливіша гарантія свободи не тільки для власників, але і для тих, у кого немає власності. Тільки завдяки тому, що контроль над засобами виробництва розподілений між безліччю незалежних

один від одного людей, ніхто не має над нами абсолютної влади і ми самі можемо вирішувати, чим ми будемо займатися. Якщо ж усі засоби виробництва виявляться в одних руках, то їхній власник – будь-то номінальне «суспільство» чи диктатор – одержить над нами необмежену владу. Чи можна засумніватися, що представник расової чи релігійної меншості, що не має власності, фактично має більшу волю, поки його одноплемінники чи одновірці володіють приватною власністю і, таким чином, можуть найняти його на роботу, чим у тому випадку, коли приватна власність буде знищена, а він стане власником номінального «паю» у власності суспільної? Чи в мультимільйонера, що став моїм сусідом, а може, і роботодавцем, наді мною набагато менше влади, ніж у найменшого чиновника, у чийх руках державний апарат насильства і від чиєї примхи залежить, чи дозволено мені буде жити і працювати? І хто візьметься заперечувати, що суспільство, у якому влада в руках багатих, усе рівно краще суспільства, у якому багатими можуть стати тільки ті, у чийх руках влада?».

Хайск Ф. Дорога до рабства. Лондон, 1983.

////////////////////////////////////

МОДУЛЬ 2

СУЧАСНЕ ТОВАРНЕ ВИРОБНИЦТВО ТА РИНКОВЕ ГОСПОДАРЮВАННЯ

////////////////////////////////////

■ **ТЕМА 4**
ФОРМИ ОРГАНІЗАЦІЇ
СУСПІЛЬНОГО ВИРОБНИЦТВА

■■■➔ *Методичні поради*

При вивченні даної теми перш за все необхідно визначити зміст і форми суспільного виробництва, які розрізняються за такими критеріями: замкнутість чи відкритість господарства; розвиненість чи нерозвиненість суспільного поділу праці; по формі суспільного продукту; за видами економічних зв'язків між товаровиробниками і споживачами благ і послуг.

Необхідно розкрити суть натурального і товарного виробництва, їх характерні риси. Важливо зрозуміти, як виникло товарне виробництво, проаналізувати умову його виникнення (суспільний поділ праці) і безпосередню причину – економічну відособленість (відокремленість) товаровиробників. Слід послідовно розглянути етапи суспільного поділу праці та його форми (загальний, частковий, одиничний), зміст та рівні розподілу праці, суть та види спеціалізації (предметна, подетальна, технологічна спеціалізація на виконанні окремих операцій чи етапів технологічного процесу). Далі треба розглянути види товарного виробництва, розкрити спільні і відмінні риси простого і розвиненого (капіталістичного) товарного виробництва, з'ясувати чому просте товарне виробництво переросло в розвинуте і яку роль при цьому відіграє конкуренція товаровиробників.

Ключова категорія товарного виробництва – товар. Тому треба познайомитися з різними розуміннями сутності товару та його властивостями (споживною вартістю і вартістю). При цьому слід звернути увагу на єдність двох властивостей товару і суперечності між ними.

Окремо слід відзначити, що як споживні вартості товари якісно різні і кількісно неспільномірні, а як вартості – однорідні і спільномірні. Дві властивості товару – це наслідок двоїстого характеру праці, втіленого в товарі: конкретної і абстрактної праці. Під час розгляду цього питання треба розкрити суть конкретної праці як корисної праці певної форми і якості та абстрактної праці, як затрат робочої сили взагалі, незалежно від конкретної форми, суспільний характер якої проявляється в обміні. Далі слід з'ясувати, чому результатом абстрактної праці є вартість, а конкретної – споживна вартість, та розглянути основну суперечність товарного виробництва – суперечність між суспільною і приватною працею.

Далі слід перейти до розгляду трудової теорії вартості, яку розробив К. Маркс. Зазначити, що згідно даної теорії величина вартості товару визначається кількістю праці або робочого часу, необхідного для виробництва товарів. Але при цьому слід розрізняти індивідуальну і суспільно-необхідну працю. Необхідно довести, що в основі величини вартості товару лежить саме суспільно-необхідний робочий час, тобто робочий час, який необхідний для виробництва товару при суспільно-нормальних умовах виробництва і при середньому для даного суспільства рівня уміння працівників та інтенсивності праці. Суспільно-необхідні затрати праці – не постійна величина. Відповідно змінюється і величина вартості товару. Тому необхідно розглянути, які фактори впливають на величину вартості товару, як змінюється величина вартості при зміні продуктивної сили праці, інтенсивності та складності праці.

Основним законом товарного виробництва є закон вартості. Необхідно з'ясувати його зміст і необхідні умови його дії (обмін товарів перестає бути випадковим; товари виробляються в кількості, що відповідає взаємній потребі в них; відсутня будь-яка природна або штучна монополія). Закон вартості відіграє надзвичайно важливу роль у товарному виробництві, тому доцільно розкрити його основні функції.

У західній економічній літературі трудова теорія вартості не визнається, бо не враховується корисність. Тому слід розглянути інші теорії вартості: теорію граничної корисності, неокласичну теорію вартості, інформаційну теорію вартості.

Теорія граничної корисності (С. Джевонс, К. Менгер, Ф. Візер, Е. Бем-Баверк, Л. Вальрас, Дж. Б. Кларк та ін.) вважає неприйнятним зведення вартості до витрат праці або трьох факторів виробництва. Прибічники цієї концепції вважають, що вартість (цінність) визначається мірою корисності результату. Вони розмежували сукупну корисність блага (корисність усього запасу або всієї доступної даному індивіду кількості благ) і граничну корисність блага (корисність останньої одиниці цього запасу або доступної кількості благ). Цінність розглядалась ними як суб'єктивна за своєю природою категорія, як

судження так званої економічної людини про важливість благ, наявних в її розпорядженні, для підтримання життя і добробуту.

Неокласична теорія вартості (А. Маршалл) відкидає принцип монізму у з'ясуванні джерела вартості, поєднує теорію класиків політекономії про визначальну роль витрат виробництва з теоріями граничної корисності, попиту і пропозиції у формуванні і русі цін.

Інформаційна теорія вартості (Д. Белл) визначає, що в пост-індустріальному суспільстві основним джерелом вартості є знання, яке пов'язане насамперед з інтелектуальним потенціалом працівника, а не з його психофізичними зусиллями, як у минулому.

Питання для обговорення

1. Назвіть переваги товарного виробництва над натуральним.
2. Наведіть приклади натурального виробництва у вашій родині та в економіці України.
3. Чому натуральне господарство не зникло з життя і за яких умов в країні його обсяги зростають?
4. Чому просте товарне виробництво переросло в розвинене (капіталістичне)?
5. Чому товарне виробництво й товарно-грошові відносини є найпрогресивнішою з відомих людству форм господарювання?
6. За яких умов продукт праці стає товаром?
7. Чому для існування товарного виробництва необхідні дві умови – суспільний поділ праці і економічна відособленість товаровиробників?
8. Покажіть відмінність між економічними категоріями «вартість» і «величина вартості»?
9. Чому продуктивність праці – властивість конкретної праці, а інтенсивність – абстрактної?
10. Чи існує поняття «абстрактна праця» в умовах натурального виробництва? Чому?
11. Поясніть тезу: як споживні вартості товари якісно різні і кількісно неспільномірні.
12. Чи кожна суспільна споживна вартість є товаром?
13. Товар – єдність споживної вартості і вартості. Як розуміти цю єдність протилежностей?
14. Наведіть приклади споживної і мінової вартості якогось товару.

15. Наведіть приклади абстрактної і конкретної праці .
16. Наведіть приклад простої та складної праці.
17. Поясніть вислів: споживча вартість і вартість – два полюси товару, що постійно перебувають у суперечності.
18. Чим більше визначається, на Вашу думку, категорія вартості: факторами витрат чи факторами корисності товару?
19. Чому на ринку товари обмінюються на основі суспільно-необхідних затрат робочого часу?
20. Що б відбувалося на ринку, якби товари обмінювалися за затратами індивідуального робочого часу?
21. Чи можна вважати правильним положення: чим більше праці витрачається на виробництво товару, тим буде вищою вартість і дохід товаровиробника?
22. Як узгоджується з дією закону вартості той факт, що товари дуже рідко продаються за вартістю?
23. Яким чином закон вартості регулює пропорції суспільного виробництва?
24. Чому дія закону вартості за сучасних умов розвинутих товарно-грошових відносин обмежена?
25. Чи можна сказати, що закон вартості порушує соціальну справедливість в суспільстві, ліквідує можливість рівного розподілу виробленого продукту?
26. Прокоментуйте. «Якщо знання у своїй системній формі, – пише один із засновників концепції інформаційної вартості Д. Белл, – застосовуються у практичній переробці існуючих виробничих ресурсів... то можна сказати, що саме вони, а не праця виступають як джерело вартості».
27. Які підходи до пояснення природи вартості товару вам відомі.
28. Чому повітря є надзвичайно корисним для людини, але зазвичай не є товаром?

Вправа 1

Укажіть, до якого типу виробництва належить кожна ситуація. Обґрунтуйте відповідь, назвавши характерні ознаки:

- а) сім'я вирощує овочі лише для власного споживання;
- б) фермер вирощує полуницю для продажу на ринку;
- в) майстер виготовляє меблі на замовлення покупців;
- г) родина пече хліб для себе.

Вправа 2

Знайдіть відмінності та заповніть таблицю

Ознака	Натуральне виробництво	Товарне виробництво
Мета виробництва		
Обмін продукцією		
Поділ праці		
Тип господарства		

Вправа 3

Укажіть, яка властивість товару характеризується в кожному випадку:

- а) пляшка води втамовує спрагу;
- б) за книгу можна придбати два блокноти;
- в) телефон використовується для зв'язку;
- г) товар обмінюється на інші товари.

Вправа 4

Уявіть, що ви продаєте пляшку води: у місті; у пустелі.

Чому ціна буде різною?

Яка теорія вартості найкраще пояснює цю ситуацію?

Вправа 5

Написати есе на тему: «Що є головним джерелом вартості в цифровій економіці XXI століття: праця, корисність, ринок чи знання». Обґрунтувати свою позицію.

Вправа 6

Суспільна потреба в товарі забезпечується чотирма групами виробників. Перша група виробляє 1000 одиниць товару, витрачаючи на кожен 3 години праці, друга відповідно – 600 одиниць і 5 годин; третя – 200 одиниць і 6 годин; четверта 100 одиниць і 7 годин.

а) визначте суспільно-необхідні затрати праці на виготовлення одиниці товару;

б) Яка з груп виробників буде мати найбільший вплив на формування середніх витрат і чому?

Вправа 7

Товар А обмінюється на 20 одиниць товару В. Яким буде мінове співвідношення, якщо вартість товару В збільшиться вдвоє, а вартість товару А зменшиться вдвоє.

Вправа 8

За 8 годин робітник виробляє 8 виробів. Як зміниться величина вартості одного виробу і всіх виробів, якщо:

а) продуктивність праці зросте в 2 рази;

б) інтенсивність праці збільшиться в 1.5 рази.

Вправа 9

Які функції закону вартості ілюструють дані положення:

1) Прагнення до підвищення свого кваліфікаційного рівня приводить робітника до збільшення альтернативних можливостей працевлаштування та зростання доходу.

2) У зв'язку з зростанням попиту на споживчі товари доля виробництва цих товарів в загальному обсязі валового національного продукту збільшилася.

3) Вислів «виживає сильніший» вірне не тільки для біології, але і для економіки?

Вправа 10

Швець пошив 10 пар чобіт. На пошиття однієї пари він витратив в середньому 20 год. праці. На ринку кожну пару чобіт швець зміг обміняти в середньому на вартість у 17 год. праці.

Визначте:

- а) рівень ефективності праці швеця (суспільно нормальний, вищий за суспільний, нижчий за суспільний);
- б) вартість виробництва 10 пар чобіт;
- в) ринкову (реальну) вартість 10 пар чобіт;
- г) скільки «заплатив» швець за розв'язання протиріччя, втіленого в його товарі?
- д) на скільки більшими були б сумарні втрати швеця у разі його відмови від обміну в пропорції, що склалася на ринку?

Вправа 11

Використовуючи дані таблиці, дайте відповіді на запитання:

Групи підприємств галузі з близькими за величиною витратами праці	Індивідуальна вартість виробництва одиниці продукції (W_i ; год.)	Суспільна вартість виробництва одиниці продукції (W_s ; год.)	Ринкова (остаточна) вартість одиниці продукції (W_r ; год.)	Відхилення W_s від W_i
1	12	14	14	+2
2	14	14	14	0
3	16	14	14	-2

- а) Яка група підприємств галузі має переваги для розвитку?
- б) Чим зумовлені переваги цієї групи?
- в) Що є джерелом вартості, яка у вигляді додаткових надходжень потрапляє до групи провідних підприємств?
- г) Що може врятувати підприємства відсталої групи від небажаних наслідків?
- д) Яку (які) функцію (функції) виконує закон вартості у запропонованій задачі?

Вправа 12

Студент щотижня купує яблука і ківі. Таблиця 1 показує корисність, що він одержує від споживання різної кількості яблук і ківі.

Ціна яблук – 15 грош. од./кг, а ціна ківі – 75 грош. од./кг. Припустимо, що зазвичай студент купує 10 кг яблук і 2 кг ківі.

1. Скільки грошей витрачає студент на покупку цієї кількості яблук і ківі?
2. Яку корисність він одержує від споживання такої комбінації товарів?

3. Розрахуйте граничну корисність, що він одержує від споживання яблук і ківі.

4. Як ви вважаєте чи може він отримати більшу корисність для себе за ті самі гроші?

Таблиця 1

**Загальна і гранична корисність
від споживання двох товарів**

Кількість	Яблука		Ківі	
	Корисність (ютіль)	Гранична корисність	Корисність (ютіль)	Гранична корисність
1	60		360	
2	111		630	
3	156		810	
4	196		945	
5	232		1050	
6	265		1140	
7	295		1215	
8	322		1275	
9	347		1320	
10	371		1350	

ТЕМА 5

ГРОШІ ТА ЗАКОН ГРОШОВОГО ОБІГУ

Методичні поради

При вивченні даної теми необхідно перш за все визначити передумови виникнення грошей, визначивши, що існує 2 підходи в дослідженні походження грошей: суб'єктивний і об'єктивний. Виникнення грошей – результат складного шляху розвитку форм вартості. Виділяють такі форми вартості: проста (одинична або випадкова), повна або розгорнута, загальна та грошова. Необхідно послідовно розглянути їх зміст, їх недоліки та переваги відносно попередньої форми вартості.

Гроші – це товар, з споживчою вартістю якого зростається функція загального еквівалента. Необхідно визначити властивості грошей як особливого товару: споживну вартість і вартість. Суть грошей виявляється в їх функціях: міри вартості, засобу обігу, засобу нагромадження, засобу платежу, світових грошей. Слід послідовно розглянути кожен з функцій грошей, зупинитися на особливостях їх використання в бартерних угодах. Окремо визначити відмінності між національними та світовими, повноцінними і неповноцінними грошима.

Далі треба розглянути поняття грошової системи як історично визначеної форми грошового обігу. Під грошовою системою розуміють організацію грошового обігу країни, що регулюється загальнодержавними законами. До основних елементів грошової системи можна віднести: найменування грошової одиниці; масштаб цін визначення видів грошових знаків, що мають законну платіжну силу та порядок їх емісії; регулювання сфери застосування готівкових і безготівкових розрахунків; порядок встановлення курсу національної валюти до іноземних валют. Слід розглянути будову національної грошової системи та шляхи її удосконалення.

Розрізняють два типи грошових систем: металевий і паперово-кредитний обіг. Необхідно розглянути їх зміст та особливості функціонування. При цьому слід відмітити, що в системі металевий обіг функції грошей виконують метали (біметалеві та монометалеві), а в основі паперово-кредитного грошового обігу лежать кредитні гроші. Необхідно з'ясувати суть кредитних грошей та їх основні види: вексель, банкнота, чек, кредитна картка.

Суттєве значення при вивченні грошового обігу має визначення його кількісних характеристик. Треба ознайомитися з положеннями

закону грошового обігу, у відповідності з яким кількість грошей визначається сумою цін товарів, що реалізуються, та швидкістю обертання грошей. Навести та пояснити рівняння Фішера. Визначення кількісних показників грошового обігу має суттєве значення, оскільки надмірний випуск паперових грошей призводить до інфляції.

Необхідно визначити суть і форму прояву інфляції, її загальні ознаки, розглянути причини, що призводять до знецінення грошей, виявити соціально-економічні наслідки інфляції. У сучасних умовах процес інфляції дуже модифікований, що виявляється в різних темпах інфляції. В залежності від рівня знецінення паперових грошей виділяють такі види інфляції: повзучу, галопуючу, гіперінфляцію та супергіперінфляцію. Крім того, розрізняють такі види інфляції: по формах прояву (відкрита та подавлена), з точки зору співвідношення темпів зростання цін по різних товарних групах (збалансована і незбалансована), залежно від динаміки попиту і пропозиції (інфляція попиту і інфляція пропозиції). Необхідно розглянути кожен з видів інфляції та визначити їх вплив на стан економіки країни. Інфляція дестабілізує грошову систему країни та пагубно впливає на розвиток економіки.

З метою стабілізації грошової системи проводиться грошова реформа. Грошова реформа – це повне або часткове перетворення грошової системи, що проводиться державою з метою упорядкування та зміцнення грошового обігу. Грошові реформи встановлюють перехід від однієї грошової системи до іншої. Для цього можуть використовуватися такі методи як дефляція, нуліфікація, деномінація, девальвація. Треба розглянути кожний з цих методів. Користуючись літературними джерелами, навести приклади проведення грошових реформ в різних країнах світу, з'ясувати причини та обрані методи реформування.

Питання для обговорення

1. У чому полягають переваги грошового обігу над бартерним?
2. В чому єдність і протилежність товару і грошей?
3. Які причини існування різноманітності концепцій грошей сьогодні?
4. Чому роль грошей на початку розвитку товарного виробництва закріпилась за благородними металами ?
5. У чому полягає єдність грошей з іншими товарами і в чому особливість грошей як специфічного товару?
6. Як співвідносяться функції і функціональні форми грошей?

7. Як політика «дорогих грошей» може вплинути на курс національної валюти та експортні можливості держави?

8. Визначте відмінності між повноцінними і неповноцінними грошима.

9. У чому полягає зміст вислову: «Золото – не гроші, а гроші – не капітал, вони стають такими за певних умов»?

10. Чому золото втратило функції грошей в сучасних умовах?

11. Який тип грошової системи найменш вразливий до інфляційних процесів?

12. Чому інфляція стала супутницею всіх сучасних грошових систем в усіх країнах світу?

13. Поясніть тезу: грошова система – історично визначена форма грошового обігу.

14. Поясніть суть і особливості кредитних грошей.

15. Який вплив інфляції на розвиток макроекономічних процесів?

16. Поясніть, чи можливе неінфляційне підвищення цін?

17. Як через інфляційний механізм може здійснюватися перерозподіл доходів? На чию користь він здійснюється?

18. Чому в ситуації економічної нестабільності чи економічної розрухи відбувається часткове чи повне повернення до системи товарних грошей?

19. Покажіть відмінність між інфляцією попиту і інфляцією витрат.

20. Поясніть зв'язок інфляційного процесу і зайнятості населення.

21. В чому полягають причини виникнення інфляції в Україні?

22. Як захистити себе від інфляції?

23. Чи згодні Ви з твердженням, що головна причина інфляції політична?

24. Чим зумовлена нестабільність паперово-кредитного обігу?

25. Як ви оцінюєте вплив інфляції на добробут вашої родини?

26. Чи спостерігаються сьогодні в Україні ознаки інфляції? Які факти або показники це підтверджують?

27. Чи проводилася нуліфікація в незалежній Україні, якщо так, то в якому році?

28. Якщо в Україні ціни на товари в гривнях зростають, в той же час ціни на ті ж товари в доларовому еквіваленті залишаються незмінними, чи існує в Україні інфляція? Свою відповідь обґрунтуйте.

29. Поясніть суть інфляційної спіралі.

30. У чому полягають відмінності між помірною, галопуючою та гіперінфляцією? Які критерії їх розмежування?

31. Як вплине на обсяг грошової маси в обігу рішення Центрального банку продати (випустити) облігації державної позики?

Вправа 1

Які функції грошей найбільш виразно ілюструють наступні ситуації:

- а) для купівлі автомобіля вам потрібні гроші і ви збираєтесь продати будинок за містом;
- б) як людина ощадлива, ви іноді відкладаєте гроші на «чорний день»;
- в) у ресторані, куди ви прийшли з друзями офіціант пропонує вам меню, де вказані ціни на страви, що готуються;
- г) Україна сплатила проценти МВФ за кредитами, наданими рік тому;
- д) уряд сплатив борги освітянам по заробітній платі;
- е) ви поповнили рахунок свого мобільного телефону;
- є) частину заробітної плати ви поклали на депозит в банк;
- ж) на підприємстві провели уцінку товарів, які втратили товарний вигляд;
- з) ви оплатили комунальні послуги.

Вправа 2

Визначте кількість грошей необхідних для обігу, якщо відомо, що сума цін товарів, що реалізуються – 10000 млн. гр. од., сума цін товарів, що продані в кредит – 800 млн., сума платежів, по яким настав строк оплати 200 млн., сума взаємних розрахунків – 3000 млн., а швидкість обороту грошей – 4.

Вправа 3

Кількість товарів в країні збільшилася в 3 рази, ціни на товари зросли у 2 рази. Як змінилась кількість грошей в обігу, якщо швидкість обороту грошей збільшилася у 2 рази?

Вправа 4

Споживчий кошик складається з наступного набору товарів: 10 буханок хліба та 5 літрів молока. Вартість однієї буханки хліба в 2024 році 25 грн., а в 2025 – 30 грн., вартість літру молока в 2024 році – 35 грн., а в 2025 – 41 грн.

Визначити ІСЦ індекс споживчих цін та рівень інфляції.

Вправа 5

Темпи інфляції складають 100% річних. Визначте наслідки для наступних осіб:

- а) службовець, що має постійний дохід;
- б) кредитор, що надав позику строком на 1 рік під 75% річних;
- в) позичальник, що отримав позику під 75% річних;
- г) пенсіонер, пенсія якого індексується щоквартально на 20%;
- д) квартиронаймач, якщо плата за квартиру при цьому підвищується на 75%.

Вправа 6

Нехай клієнт поклав в банк на депозитний рахунок 20000 грн. під відсотки, розраховуючи через рік отримати 21000 грн. за нульового рівня інфляції. Але в економіці почалися інфляційні процеси і рівень інфляції сягнув 15% річних. Хто за цих умов буде мати вигоду, а хто понесе витрати, обрахуйте.

Вправа 7

Що можна сказати про кількість грошей необхідних для обертання, якщо швидкість обертання грошей збільшилася на 20%, обсяг виробництва зменшився на 10%, а індекс цін склав 1,4?

Вправа 8

Розмістіть наведені нижче активи в порядку зменшення ліквідності на українському ринку:

- купюра у 100 доларів;
- гроші на поточному рахунку в банку;
- гроші на кредитній пластиковій картці;
- українська гривня;
- дачна ділянка Вашої родини.

Вправа 9

До двадцятиріччя сина батьки відкрили на його ім'я ощадний рахунок в сумі 50 тис. грн. Яким має бути банківський відсоток, щоб до 25-річчя сума на рахунку подвоїлася:

- при нарахуванні простих відсотків;
- нарахуванні складних відсотків.

Вправа 10

За друге півріччя ціни мінялися наступним чином:

липень – зросли на 2 %;

серпень – зросли на 4 %;

вересень – зросли на 6 %;

жовтень – зросли на 2%;

листопад – зменшились на 2 %;

грудень – зменшились на 1 %.

Як змінилися ціни за півріччя? Розрахуйте середньомісячний темп приросту (зниження) цін.

Вправа 11

Визначте, який тип інфляції викликають події, що наведені нижче (інфляцію попиту чи інфляцію пропозиції):

- значне скорочення податків на особисті доходи населення;
- різке зростання цін на нафту;
- збільшення заробітної плати, пенсії, стипендій;
- значне зростання державних витрат на воєнні потреби;
- раптове скорочення заощаджень у більшості населення;
- зниження продуктивності праці;
- великий урожай зернових.

Вправа 12

Номінальна заробітна плата вчителя загальноосвітньої школи зросла за рік з 15000 до 16500 грн. Темп інфляції за рік становив 20%. Як змінилася реальна заробітна плата вчителя?

Вправа 13

Творче завдання: уявіть, що ви економічний оглядач. Які аргументи та дані ви навели б, щоб довести або спростувати наявність інфляції в Україні сьогодні?

ТЕМА 6 РИНОК ЯК ФОРМА ОРГАНІЗАЦІЇ ТОВАРНОГО ВИРОБНИЦТВА

Методичні поради

Природна обмеженість виробничих можливостей людини, економічна відособленість виробників, свобода кожного економічного суб'єкта призвели до виникнення ринку, який є найважливішим елементом товарного виробництва. При вивченні суті ринку важливо зрозуміти, що ринок – це не місце для обміну, а сам обмін, тобто діяльність по купівлі-продажу товарів, що організована за законами товарного виробництва і грошового обігу.

При цьому суть ринку можна тлумачити двояко: у вузькому і широкому розумінні. У вузькому розумінні під ринком розуміють сферу обігу певного товару, а у широкому – певний засіб організації економічного життя. Крім того необхідно розглянути види ринкової діяльності (магазин, базар, аукціон, біржа тощо), принципи ринкового господарства, основні об'єкти і суб'єктів ринкової діяльності. Найповніше суть ринку розкривають функції, які виконує ринок. Його основні функції: інформаційна, регулююча, контролююча, стимулююча, оздоровча, інтегруюча, посередницька, ціноутворююча. Розкрийте їх.

Ринок як певний засіб організації економічного життя має багато позитивних рис: сприяє розвитку НТП, звільняє економіку від дефіциту і т.д. Проте ринок не можна назвати ідеальною моделлю організації економічного життя, тому визначте недоліки ринку та зверніть увагу на ті проблеми, які ринок вирішити не може.

Ринок може ефективно працювати лише при певних умовах, серед яких важливо виділити: багатокладність економіки, конкуренція, правові умови, соціально-психологічні умови, наявність розвинутої ринкової інфраструктури, державне регулювання, наявність і доступність інформації про ринок. Поясніть їх.

Процес формування цін і розподілу ресурсів, взаємодії суб'єктів ринку з приводу встановлення цін, об'єму виробництва і його структури представляє механізм функціонування ринку. Необхідно проаналізувати його елементи: попит, пропозицію, ціну і конкуренцію.

Попит – це потреба, представлена на ринку і забезпечена грошима. Основними факторами, що впливають на попит є: ціна,

доходи, нагромаджене багатство, смаки покупців, кількість покупців, ціни на товари-субститути та товари-комплементи, споживацькі очікування, конкуренція. Пропозиція – продукт, який перебуває на ринку або може бути доставлений на нього. На пропозицію впливають: ціна, технологія, ціни на економічні ресурси, податки і субсидії, кількість товаровиробників, ціни на інші товари, споживацькі очікування, конкуренція. Слід проаналізувати вплив факторів, зазначених вище, на попит і пропозицію, еластичність попиту і пропозиції, та фактори, що впливають на їх еластичність. Подумайте, які фактори визначають кон'юнктуру ринку.

Далі слід з'ясувати суть ціни, як грошового виразу вартості, та її функції: інформаційну, стимулюючу, розподільчу, обліково-аналітичну, регулюючу, координуючу. А потім розглянути фактори ціноутворення (вартісні, співвідношення попиту і пропозиції, стан грошової системи, державне регулювання цін, конкуренція, вплив ринку на ціну) та специфічні фактори безпосереднього впливу на ціну конкретного товару (споживні властивості товару, об'єм і умови поставки та платежу, ціни конкурентів тощо). Ринкова ціна – ціна, що визначається на ринку. При цьому слід розмежовувати ціну попиту, ціну пропозиції і ціну рівноваги.

Конкуренція – це процес суперництва між суб'єктами ринкових відносин за найвигідніші умови виробництва та реалізації товарів з метою отримання прибутку. При вивченні цього питання необхідно з'ясувати роль конкуренції та зупинитися на аналізі видів конкуренції: за сферами боротьби (внутрішньогалузева та міжгалузева), за методами здійснення (цінова, нецінова, недобросовісна), залежно від режиму конкурентної боротьби (досконала на недосконала). Розрізняють такі види недосконалої конкуренції: монополістичну конкуренцію, олігополію і монополію. Досконалу конкуренцію, монополістичну конкуренцію, олігополію та чисту монополію називають ще моделями ринку. Охарактеризуйте їх, використовуючи наступні критерії: кількість і розміри фірм, характер продукції, контроль над цінами, умови входу і виходу з ринку, доступ до інформації. Монополія – це домінуюче становище на ринку певного товару, що дозволяє контролювати і визначати ціни. Необхідно розглянути причини виникнення монополій, ознаки монополізму, позитивні та негативні риси монополій, їх види (по походженню).

Необхідно розглянути специфіку функціонування різних ринків: ринку споживчих товарів і послуг, ринку виробничих благ, ринку праці, фінансового ринку, ринку НТП.

Функціонування ринків значною

згрупувати у три блоки: організаційно-технічна, фінансово-кредитна та науково-дослідна інфраструктура ринку. Крім загальної інфраструктури доцільно розглянути спеціальну інфраструктуру, яка забезпечує ефективне функціонування окремих ринків. Основну увагу слід приділити біржам як провідному елементу інфраструктури ринку.

Становлення ринку в різних країнах відкриває численність шляхів переходу до ринкової економіки. Це обумовлено різницею природних, політичних, економічних, національних обставин, за яких функціонує ринок. У практиці повоєнного економічного розвитку слід розрізняти два типи ринкових реформ. I тип ринкових реформ характерний тим, що до початку ринкових реформ існувала ринкова економіка, але водночас ринковий механізм обмежувався надмірним і недостатньо ефективним державним сектором. II тип ринкових реформ здійснювався в постсоціалістичних країнах, економіка яких носила антиринковий характер. Розкрийте суть, головні завдання і складові частини реформ цих типів та охарактеризуйте моделі ринкових реформ: еволюційну (поступових ринкових реформ) та шокової терапії.

Далі необхідно визначити особливості України, що впливали на формування ринкових відносин: монополізована, милітаризована, центрально-керована економіка, тотальне одержавлення, деформована структура економіки, відсутність традицій і навичок вільного підприємництва, низька економічна культура населення тощо. Проаналізуйте помилки, які були допущені при формуванні ринкових відносин в Україні.

Питання для обговорення

1. Як пов'язана проблема обмеженості ресурсів з виникненням і еволюцією ринкової економіки?
2. Чи можна ототожнювати ринок з місцем для торгівлі?
3. Як змінювався зміст ринку з розвитком товарного виробництва?
4. В чому полягають переваги ринкової економіки над командно-адміністративною?
5. Чи може бути ефективною економіка неринкового типу?
6. Які проблеми не може розв'язати ринковий механізм?
7. Яка роль держави за умов ринкової економіки?
8. Чому кажуть, що суб'єкти ринку виконують роль керуючої системи ринкової економіки?

9. Яку роль виконують такі суб'єкти ринкової економіки як агенти, комівожери, консигнатори, брокери, дилери? Чим вони займаються?

10. Чи можна назвати ринок ідеальною моделлю організації економічного життя?

11. Що характеризує взаємодія попиту і пропозиції?

12. Як досягти компромісу між попитом і пропозицією?

13. Чи означає виникнення надлишку певного товару, що він нікому не потрібен?

14. Чи означає виникнення дефіциту певного товару, що він всім дуже необхідний?

15. Як визначається і що характеризує еластичність попиту і пропозиції?

16. На які товари попит, як правило, не еластичний?

17. Від чого більшою мірою виграють споживачі – від конкуренції чи монополії? Обґрунтуйте свою точку зору.

18. Розкрийте позитивні та негативні риси конкуренції в ринковому господарстві.

19. Як діє на ринку досконалий конкурент?

20. Як діє на ринку недосконалий конкурент?

21. Що спільного між олігополією і чистою монополією; між монополістичною конкуренцією і олігополією?

22. Для чого підприємцям потрібно знати основні моделі ринку? Наведіть приклади різних моделей ринку з економічної дійсності.

23. Наведіть приклади: внутрішньогалузевої та міжгалузевої конкуренції; цінової та нецінової конкуренції; добросовісної та недобросовісної?

24. В чому полягає різниця між ринком споживчих товарів і послуг та ринком засобів виробництва?

25. Як співвідносяться фінансовий ринок та ринок цінних паперів?

26. Яка різниця між первинним та вторинним ринком цінних паперів?

27. Чим акція відрізняється від облігації і що в них спільного?

33. Чим викликана різноманітність моделей ринкових реформ?
34. Чому в умовах конкуренції у вигравші завжди залишається покупець?
35. Доведіть, що конкуренція служить незамінним дисциплінуючим елементом ринкової економіки.
36. Чому недобросовісна конкуренція не допускається в більшості країн?
37. Що таке монополістична й олігополістична конкуренція?
38. Які приклади монополізму в українській економіці вам відомі?
39. Чому величина «пропозиція землі» на певному ринку завжди постійна?
40. Чи можна приручити ринок?
41. В чому полягає різниця між центральним банком та комерційними?
42. Чим активні операції банку відрізняються від пасивних? Наведіть їх приклади.
43. Чому комерційні банки повинні мати норму обов'язкових резервів в Центральному банку та дотримуватися її?

Вправа 1

Визначте та відобразіть на графіку, як вплинуть на положення кривої попиту на тенісні ракетки такі події (при інших рівних умовах):

- а) доходи населення значно зросли;
- б) тенісні м'ячі подорожчали в 5 разів;
- в) в країні очікується зростання цін на спортивні товари;
- г) ціни на ракетки дійсно вирости;
- д) лікарі стверджують, що заняття тенісом сприяє зниженню ваги в більшій мірі ніж захоплення іншими видами спорту;
- е) в країні зростає число прихильників гри в бадмінтон;
- є) ракетки для гри в бадмінтон значно подорожчали.

Вправа 2

Визначте та відобразіть на графіку, як вплинуть на положення кривої пропозиції йогурту наступні події (при інших рівних умовах):

- а) у місті збільшилося число любителів йогурту;
- б) ціни на кефір несподівано зросли;
- в) подорожчали фрукти, які використовуються як наповнювач при виробництві йогурту;
- г) місцева адміністрація ввела дотації на виробництво йогурту;

д) міська влада закупила новітні технології по виготовленню йогурту для місцевих молокозаводів;

е) внаслідок проведення широкої рекламної кампанії попит на йогурт став зростати і виробники чекають підвищення цін на нього;

є) внаслідок зростаючої конкуренції ціни на йогурт зменшилися.

Вправа 3

Розрахуйте коефіцієнт цінової еластичності попиту, якщо відомо, що ціна на товар зросла з 10 до 12 грн., а обсяг попиту скоротився з 10000 до 9000 одиниць.

Вправа 4

Яка на ваш погляд еластичність попиту в залежності від ціни у таких товарів: горілка, хліб, м'ясо, мило, квіти, сіль, чай, діаманти, квіти на свята першого дзвоника.

Вправа 5

Функції попиту та пропозиції задано рівняннями: крива попиту $Q_d = 22 - p$, а крива пропозиції $Q_s = 2p + 10$.

- 1) знайдіть рівноважний обсяг та рівноважну ціну;
- 2) що буде на ринку при ціні 5 грн. од.;
- 3) розв'язок зобразіть графічно.

Вправа 6

Припустимо, що ви – власник магазину з продажу морозива на морському курорті, де через великий попит на морозиво у літні місяці відкривається багато подібних закладів. Як би ви використали товари-субститути та товари-компліменти, щоб досягти успіху в конкурентній боротьбі?

Вправа 7

Дайте відповідь на запитання до сформульованої тези: ринок узагальнює інформацію про потреби покупців і стимулює виробника рахуватися з їх смаками.

- а) Як ринок узагальнює інформацію про потреби покупців?
- б) Яким

Вправа 8

Визначити ринкову ціну та кількість товару, якщо попит на нього представлено рівнянням $Q_d = 200 - 3P$, а пропозицію $Q_s = 150 + 2P$. Відповідь підтвердити графічно. Що станеться на ринку, якщо:

- а) держава встановить мінімальну ціну на цей товар, яка становить 8 грн.;
- б) виробники будуть продавати товар по 20 грн.

Вправа 9

Функція попиту споживачів на яблука представлена формулою: $Q_d = 130 - 2P$, а функція пропозиції яблук – $Q_s = -50 + 4P$, де Q_d та Q_s – обсяг попиту і обсяг пропозиції яблук, тис. т на місяць; P – ціна 1 кг яблук у грн. Визначте:

- а) рівноважну ціну;
- б) рівноважний обсяг попиту та пропозиції;
- в) рівноважний обсяг продажу яблук у грошовому вираженні.

Вправа 10

При ціні 2 обсяг попиту дорівнює 6, а при ціні 4 рівний 2. Функція попиту лінійна. Знайдіть функцію попиту та максимальну ціну попиту.

Вправа 11

Конкуренція, будучи внутрішнім джерелом розвитку економіки, є насамперед боротьба, у результаті якої чимало переможених. Методи ведення конкурентної боротьби включають найбільш жорстокі, причому втрати програвшого суспільством не компенсуються. Як вирішуються негативні наслідки конкурентної боротьби в розвинутих країнах? Як поєднуються два далеко не близькі соціальні явища: конкуренція і соціальна справедливість?

Вправа 12

Чи погоджуєтеся ви з твердженням Елберта Хаббарда: «Конкуренція – життя торгівлі і смерть торговців»? Аргументуйте свою позицію.

Вправа 13

Продавець морозива вирішив знизити ціну на «Пломбір» з 27 гривень до 21 гривні за одиницю, розраховуючи отримати більшу виручку за рахунок збільшення обсягу продаж. В результаті кількість проданого морозива збільшилась на 7 %. Яким був попит на морозиво «Пломбір» і чи варто було продавцю очікувати збільшення виручки?

Вправа 14

Для кожної ситуації, яка наведена нижче, знайти правильний тип ринкової структури:

Монопсонія	1. На ринку оперує велика кількість постачальників, кожен із яких пропонує фірмове взуття по відносно однакових цінах
Олігополія	2. На ринку послуг існує єдиний постачальник телекомунікаційних послуг
Монополістична конкуренція	3. Велика кількість фермерів пропонує на ринку картоплю по однакових цінах
Монополія	4. Декілька крупних фірм функціонує на ринку автомобільних шин
Досконала конкуренція	5. Єдиний покупець вугледобувного обладнання.

Вправа 15

Номінальна вартість акції становить 100 грн. Визначте її орієнтовану курсову вартість, якщо відомо, що розмір дивіденду очікується на рівні 15%, а розмір банківської ставки 20%.

Вправа 16

Прибуток акціонерного товариства, який направлений на виплату дивідендів, складає 2 млн. грн. Загальна сума випущених акцій 5500 штук, в тому числі привілейованих акцій – 500 штук, з фіксованим розміром дивіденду 50% від їх номіналу. Номінал акції 1000 грн. Розрахуйте розмір дивіденду по простих акціях.

Вправа 17

Населення країни 50 млн. осіб, економічно активне населення 16-60 років 35 млн. осіб, безробітних 2 млн. 450 тис. осіб. Рівень природного безробіття 5%.

Знайти рівень фактичного безробіття та економічні втрати суспільства від безробіття?

Вправа 18

Банк залучив депозити на суму 500 тис. грн. під 25% річних і всі можливі кошти надав в позику під 35% річних. Норма обов'язкового резервування 10%. Знайти прибуток банку.

ТЕМА 7

ФОРМУВАННЯ ТА РОЗПОДІЛ ДОХОДІВ В РИНКОВІЙ ЕКОНОМІЦІ

Методичні поради

В умовах ринку кожен суб'єкт повинен отримати винагороду. Власники різних ресурсів отримують різні доходи, які називають первинними або факторними, бо пов'язані з володінням та використанням певних факторів виробництва.

Підприємець – власник фірми отримує винагороду за ризик, вміння організувати виробництво та реалізацію продукції – прибуток. Розкрийте економічну природу прибутку і фактори, що його визначають, проаналізуйте різні точки зору на трактування прибутку та дайте кількісну визначеність прибутку як різниці між виручкою і витратами.

Отримай підприємством прибуток підлягає розподілу. При цьому слід розглядати окремо порядок розподілу загального прибутку та залишкового (чистого) прибутку. Далі доцільно розглянути види прибутку (бухгалтерський, економічний, нормальний, монопольний, середній, засновницький) та шляхи його зростання (розвиток НТП, вдосконалення організації виробництва, зниження собівартості тощо).

Власники грошових коштів одержують винагороду з боку підприємців чи приватних осіб за користування ними у вигляді позичкового проценту. Величина цієї винагороди називається ставкою або нормою позичкового проценту. При вивченні цього питання необхідно розглянути різні точки зору на природу позичкового проценту, види ставок позичкового проценту (середня, ринкова, номінальна, реальна) та фактори, що впливають на позичковий процент (ризик терміновість, конкуренція, рівень інфляції тощо).

Земля приносить дохід своєму власнику у вигляді ренти. Вихідною умовою для утворення ренти є оренда землі, як форма землекористування. Зверніть увагу на те, що в будь-якій галузі доходи підприємств залежать від трьох факторів: затрат на виробництво, рівня цін, відрахувань у формі податків і платежів, а в сільському господарстві ще і від родючості ґрунтів і їх місцезонашування та природно-кліматичних умов. Проаналізуйте вплив цих факторів.

В розвинутому ринковому господарстві земля є предметом купівлі-продажу. Важливо зрозуміти, що ціна землі – це співвідношення прибутку і банківського %, помножене на 100%. Крім того, на ринкову ціну землі впливає співвідношення попиту і пропозиції. Кількість

пропонованої землі не може змінюватися під впливом зростання чи зменшення ціни.

При вивченні структури доходів населення слід розрізняти доходи від трудової і підприємницької діяльності (заробітна плата, доходи від індивідуальної трудової діяльності, від особистого підсобного господарства, від кооперативної діяльності та доходи підприємців); доходи, що безпосередньо не зв'язані з оцінкою результатів праці (суспільні фонди споживання); доходи від власності (дивіденди від акцій, % від вкладів в банках, рента, орендна плата тощо).

Основною формою доходів найманих працівників є заробітна плата. Необхідно підійти до розуміння заробітної плати як форми матеріальної винагороди за виконану роботу, розкрити функції заробітної плати: відтворювальну, стимулюючу, регулюючу та визначити фактори, що визначають величину заробітної плати: соціально-відтворювальні і ринкові.

Людину перш за все цікавить грошова винагорода за виконану роботу. Тому важливо розрізняти номінальну і реальну заробітну плату. Номінальна заробітна плата – сума грошей, що одержує робітник за виконану роботу, а реальна – сума товарів і послуг, які можна придбати за номінальну зарплату. Покажіть їх взаємозв'язок та проаналізуйте, від яких факторів залежить номінальна і реальна заробітна плата.

Номінальна заробітна плата передбачає облік праці, врахування її кількості і якості. Це завдання реалізується за допомогою тарифної системи. Дайте характеристику тарифної системи та її складових частин: тарифно-кваліфікаційних довідників, тарифної сітки і тарифної ставки. Далі слід розглянути структуру заробітної плати, виділивши основну та додаткову заробітну плату, та форми і системи заробітної плати.

Фонди, з допомогою яких забезпечується задоволення потреб в освіті і культурі, охороні здоров'я, утримання непрацездатних членів суспільства становлять суспільні фонди споживання. Слід відмітити, що за функціональним призначенням вони поділяються на фонди спільного задоволення потреб і фонди для непрацездатних; за способом розподілу: незалежно від кількості і якості праці, залежно від праці і з врахуванням забезпеченості сімей; за джерелами надання (формування): загальнодержавні, кошти підприємств, кошти громадських організацій; за формами надання: грошові виплати, натуральні видачі та безплатні послуги. Необхідно розглянути їх зміст та конкретні форми прояву в сучасних умовах.

Питання для обговорення

1. Чому доходи власників факторів виробництва називають факторними (первинними)?
2. Які види факторних доходів існують у ринковій економіці?
3. У чому полягає економічна природа прибутку?
4. Які основні функції виконує прибуток у ринковій економіці?
5. Які існують підходи до трактування сутності прибутку в економічній теорії?
6. Як визначається величина прибутку підприємства?
7. Чим відрізняються бухгалтерський та економічний прибуток?
8. Які особливості нормального, монопольного, середнього та засновницького прибутку?
9. Які фактори впливають на величину прибутку підприємства?
10. Які основні шляхи зростання прибутку підприємства в сучасних умовах?
11. За якими напрямками здійснюється розподіл чистого прибутку підприємства?
12. Чи може існувати фірма, не одержуючи прибутку на протязі року?
13. Яка економічна сутність позичкового процента?
14. Які функції виконує позичковий процент у ринковій економіці?
15. Чим відрізняються номінальна та реальна ставки позичкового процента?
16. Які фактори визначають рівень позичкового процента?
17. Що таке земельна рента та за яких умов вона виникає?
18. Яку роль відіграє оренда землі у формуванні земельної ренти?
19. Як родючість ґрунтів і місцезорозташування земельних ділянок впливають на величину ренти?
20. Як формується ринкова ціна землі?
21. Чому пропозиція землі вважається обмеженою та відносно нееластичною?
22. Які основні джерела доходів населення в ринковій економіці?
23. Чим відрізняються доходи від трудової діяльності, підприємництва та власності?
24. Яка роль заробітної плати в системі доходів населення?
25. Які функції виконує заробітна плата?
26. Які фактори впливають на рівень заробітної плати?
27. У чому полягає відмінність між номінальною та реальною заробітною платою?
28. Які фактори впливають на зміну реальної заробітної плати?

29. Чи завжди зростання номінальної зарплати означає зростання і реальної?

30. Які складові тарифної системи оплати праці та яке їх призначення?

31. Яку роль відіграють суспільні фонди споживання у забезпеченні соціального захисту населення?

32. Як забезпечити соціальну справедливість під час розподілу доходів від власності?

Вправа 1

Чи правильні такі твердження:

1) зі зростанням номінальної заробітної плати зростає і реальна заробітна плата;

2) номінальні використовувані доходи дорівнюють сумі номінальних особистих доходів та особистих податків;

3) реальні доходи дорівнюють відношенню номінальних доходів до індексу споживчих цін;

4) у бідній країні всі сім'ї бідні;

5) у багатих країнах значна частина населення може бідувати, ледь зводячи кінці з кінцями;

6) зі збільшенням доходу споживача частка видатків на продукти харчування зменшується.

Вправа 2

Яка форма оплати праці більше підходить для:

1) шкільного вчителя;

2) токаря;

3) водія тролейбуса;

4) найманого продавця приватного кіоску;

5) бригади будівельників.

Вправа 3

Фермер склав договір оренди із землевласником строком на 10 років, при цьому розмір щорічної ренти визначений у розмірі 25 тис. грн. В результаті меліоративних заходів, що провів фермер на ділянці, його річний дохід збільшився на 15 тис. грн. на рік. Чи вплине цей факт на розмір земельної ренти за інших рівних умов?

Вправа 4

Ви виграли у національну лотерею 25000 гривень і вирішили покласти гроші в банк на депозит строком на 5 років. У вашому місті є два банки – «Альфа» і «Бета», перший приймає вклади населення під прості відсотки у розмірі 17% річних, другий – під складний відсоток у розмірі 15% річних. Розрахуйте, скільки грошей Ви отримаєте в кожному банку через п'ять років та визначте, в якому банку краще зберігати гроші.

Вправа 5

Компанія «Фаворит» випустила в обіг для залучення коштів для інвестування розширення виробництва: 10 тисяч звичайних акцій номінальною вартістю 500 грн.; 1000 облігацій з дохідністю 30% на рік і номінальною вартістю 1000 грн. Визначте:

1) розмір доходу власника однієї акції, якщо 50% чистого річного прибутку, який дорівнює 2000000 гривень, збори акціонерів вирішили виплатити власникам акцій у вигляді дивідендів;

2) загальну суму, яку компанія має сплатити власникам облігацій за рік.

Вправа 6

Фірма реалізувала (продала) за місяць 100 одиниць товару А по ціні 25 грн. та 350 одиниць товару В по ціні 40 грн. за одиницю. Загальні витрати на виготовлення товару становлять 9000 грн. Ставка податку на прибуток 18 %. На фірму наклали штраф за порушення законодавства в розмірі 150 грн.

Знайти виручку від реалізації товарів та чистий прибуток, що залишиться в розпорядженні фірми.

Вправа 7

Визначте ставку позичкового відсотку, якщо ви взяли в кредит 35000 грн., а повернути через рік маєте 43750 грн.

Вправа 8

Підприємець використав в бізнесі запозичений капітал 120 тис. грн. і отримав 28% норми прибутку. Ставка банківського відсотка 18%. Визначити підприємницький прибуток.

Вправа 9

Земельна рента з певної ділянки землі за рік становить 10 тис. грн., норма позичкового процента становить 20%. За яку ціна власник погодиться продати цю ділянку?

Вправа 10

Мінімальна заробітна плата в Україні 01.01.2024 становила 7100 грн., а 01.01.25 відповідно – 8000 грн. Рівень інфляції за 2024 рік становив 12%. Необхідно визначити як змінився реальний рівень життя населення, яке отримує мінімальну заробітну плату?

Вправа 11

Виручка від продажу продукції дорівнює 100 млн. грн. Торгові витрати – 20 млн. грн., оплата праці робітників підприємства – 30 млн. грн. Матеріальні витрати – 10 млн. грн. Знайти: прибуток та рентабельність.

ТЕМА 8

ПІДПРИЄМСТВО ЯК ТОВАРОВИРОБНИК. ПІДПРИЄМНИЦТВО

Методичні поради

Оскільки власність є нерозривною єдністю економіки і права, то і підприємство завжди має економічну і юридичну форми. В економічному розумінні підприємство – первинна, основна ланка суспільного виробництва, де безпосередньо відбувається поєднання і використання робочої сили і факторів виробництва, здійснюється процес створення продукту. При цьому слід відмітити, що підприємство має двоїсту природу: підприємство є первинною ланкою в єдиному ланцюгу суспільного поділу праці, що діє в тісному зв'язку з іншими, і, в той же час, виступає як самостійний товаровиробник. Проаналізуйте особливості діяльності підприємства в умовах ринкової та адміністративно-командної економіки, основні функції підприємства (економічні, виробничо-технологічні, соціальні, екологічні) та розкрийте основні принципи діяльності підприємства (законності, права власності, самоврядування, комерційного розрахунку, суверенних господарських договорів та міжнародного співробітництва і права). Головна мета підприємства – отримання прибутку.

На досягнення цієї мети направлена і підприємницька діяльність. Вивчення цього питання доцільно розпочати із з'ясування суті та основних властивостей (рис) підприємництва (ініціативність, наполегливість і гнучкість, готовність до ризику, новаторство, впевненість в собі, віра в успіх, відповідальність і здатність до жертв в інтересах справи, цілеспрямованість, ефективне використання ресурсів тощо). Далі слід розглянути та проаналізувати умови, які повинні бути створені в країні для розвитку підприємницької діяльності (створення нормативно-правової бази, різноманітність форм власності, ринково-конкурентний режим господарювання, формування елементів ринкової інфраструктури, державна підтримка, сприятливий політичний клімат тощо) та основні принципи підприємницької діяльності, які можуть бути реалізовані при гарантіях з боку держави. При цьому слід відмітити, що основними функціями підприємництва є творча (новаторська), ресурсна (господарська), організаційна, соціальна, особиста. Розкрийте їх зміст.

Використовуючи чинне законодавство України, розгляньте, хто може бути підприємцем та які існують обмеження в підприємницькій

діяльності. Крім того, необхідно розглянути види підприємництва. Залежно від виду (змісту) господарської діяльності і характеру операцій розрізняють виробниче, комерційне, фінансове і посередницьке підприємництво, а залежно від форм власності – державне, колективне і приватне.

Різноманітність форм власності є основою для створення різних організаційно-правових форм підприємств. Організаційно-правовими формами підприємств є одноосібні підприємства, товариства (партнерства), акціонерні товариства (корпорації), державні підприємства. Необхідно розглянути їх суть, основні риси, переваги та недоліки. Розглядаючи товариства, зупиніться на їх основних формах: товариство з обмеженою відповідальністю, товариство з додатковою відповідальністю, повне товариство, командитне; поясніть особливості кооперативів, акціонерних товариств, орендних підприємств та розкрийте механізм їх функціонування. Одним із критеріїв класифікації підприємств є їх розмір. За розмірами розрізняють малі, середні та великі підприємства. Необхідно з'ясувати переваги та недоліки великого бізнесу, роль та види малих підприємств в ринковій економіці. Зверніть увагу, перш за все, на необхідність розвитку малого бізнесу. Розкрийте його роль в розвитку НТП, створенні додаткових робочих місць, послабленні безробіття та покажіть переваги малих підприємств над великими, не забуваючи про проблеми малого бізнесу.

При вивченні цієї теми з'ясуйте основні особливості підприємницької діяльності в сільському господарстві, які пов'язані з специфікою даної галузі: залежність від природнокліматичних умов, сезонний характер виробництва тощо. Далі зупиніться на відносинах земельної власності та видах сільськогосподарських підприємств. З'ясуйте їх особливості в країнах Заходу.

Для здійснення господарської діяльності підприємство використовує матеріальні і грошові ресурси, що утворюють його фонди (капітал). Вивчення цього доцільно розпочати з визначення суті капіталу, як ресурсів, використання яких дозволяє збільшувати виробництво майбутніх благ.

Кожний виробничий процес починається з авансування певних грошових коштів на придбання факторів виробництва. Та частина капіталу, що виступає у формі засобів виробництва, називається постійним капіталом, а та, що витрачається на купівлю робочої сили – змінним. Подумайте, звідки походять такі назви.

При цьому слід з'ясувати, що капітал знаходиться в постійному русі, здійснює кругообіг. Кругообіг – це рух капіталу, в процесі якого він проходить 3 стадії, набуває 3 форм, і в кожній з них виконує свої функції. Необхідно розглянути кожну із його стадій, функціональні форми та їх функції. Кругообіг капіталу як періодично

повторювальний процес, а не як однократний акт, називається оборотом капіталу. Необхідно з'ясувати, як вимірюється час і швидкість обороту капіталу та вивчити структуру часу виробництва та часу обігу. Швидкість обороту капіталу залежить від багатьох факторів, зокрема, від структури капіталу, тобто поділу на виробничі фонди (основні і оборотні) та фонди обігу.

Необхідно проаналізувати відмінності між основними фондами (які багаторазово беруть участь в процесі виробництва товару та переносять свою вартість на новостворений продукт поступово, по мірі зносу) та оборотними фондами (що переносять свою вартість на новостворений продукт відразу цілком і повертаються в грошовій формі після його реалізації). З'ясуйте, чому до оборотних фондів належить і вартість робочої сили у формі фонду заробітної плати та економічний зміст фондів обігу.

Основні фонди фізично і морально зношуються. Необхідно пояснити ці процеси, визначивши види морального зношування. Процес перенесення вартості основних фондів на новостворений продукт в міру фізичного зношення називається амортизацією. З'ясуйте порядок нарахування амортизації та значення прискореної амортизації основних фондів.

Придбання і оплата підприємством факторів виробництва утворює його витрати. При вивченні цього питання необхідно з'ясувати різницю між затратами суспільства (які показують ту кількість суспільної праці, яка використовується для створення продукту) та витратами підприємства (те, у що обходиться створення продукту підприємству). Витрати класифікуються за різними ознаками: з точки зору надходження (зовнішні або бухгалтерські та внутрішні або вмінені), в залежності від впливу виробництва (постійні і змінні), від порядку розрахунку (сукупні або валові і середні). Необхідно розглянути суть різних видів витрат та навести приклади.

Витрати підприємства в грошовій формі на одиницю продукції називаються собівартістю. При вивченні цього питання необхідно розглянути структуру собівартості, її види (розрахункову, фактичну, виробничу, комерційну індивідуальну та суспільну), а оскільки собівартість – один з найважливіших показників ефективної роботи підприємства, то і шляхи зниження собівартості.

Питання для обговорення

1. Чи можна ототожнювати поняття власник та підприємець?
2. Чи кожний може бути підприємцем?
3. Якими якостями повинен володіти підприємець?
4. Який зв'язок існує між підприємництвом і підприємством?
5. В чому ви бачите привабливість підприємницької діяльності?
6. Від чого залежать підприємницькі здібності?
7. Чи можливо підприємництво в умовах адміністративно-командної системи?
8. Які існують обмеження в підприємницькій діяльності в умовах ринкової економіки?
9. Підприємницька діяльність пов'язана з ризиком. В чому саме проявляється цей ризик?
10. Поясніть термін «підприємницька етика».
11. Що слід розуміти під самофінансуванням і самоокупністю?
12. В чому полягають переваги та недоліки різних форм організації бізнесу (фізична особа підприємець, одноосібне підприємство, партнерство та акціонерне товариство)?
13. Обґрунтуйте необхідність і напрямки розвитку малого підприємництва в Україні.
14. В чому полягають проблеми функціонування малих підприємств?
15. Дайте визначення категорії «підприємство»? В яких організаційно-правових формах воно може існувати?
16. В чому проявляються природні особливості сільськогосподарського виробництва?
17. Яким формам підприємницької діяльності в сільському господарстві ви надаєте перевагу? Обґрунтуйте свою точку зору.
18. Які переваги надає суспільству діяльність підприємця?
19. Чим відрізняються та що спільного між такими поняттями як «підприємство» та «підприємництво»?
20. Які умови потрібні для розвитку підприємництва?
21. Назвіть переваги і недоліки малого та великого бізнесу
22. Що лежить в основі поділу капіталу на постійний і змінний?
23. Чому капітал підприємства повинен перебувати одночасно в трьох формах: грошовій, продуктивній і товарній?
24. Які властивості має товар робоча сила? Розкрийте їх.
25. Чим кругооборот капіталу відрізняється від обороту капіталу?
26. Як можна прискорити швидкість обороту фондів?
27. За яких умов підприємство одержує максимальний прибуток?
28. Наведіть приклади оборотних та основних фондів підприємства. В чому полягає відмінність їх обороту?

29. Які фактори, що впливають на зниження собівартості продукції, залежать від конкретного виробника?

30. Що таке амортизація? Поясніть різницю між фізичним та моральним зносом обладнання.

31. Яку роль відіграє НТП в зниженні собівартості продукції?

32. Яку роль у виробництві відіграє змінний та постійний капітал?

33. Підприємству необхідно збільшувати або зменшувати швидкість обороту капіталу і чому?

34. Які можна виділити об'єктивні обмеження щодо мінімізації тривалості одного обороту?

35. Наведіть приклади виробництва, де тривалість одного обороту капіталу може становити декілька днів, пів року та більше.

36. Що таке витрати виробництва? Поясніть сутність та наведіть приклади явних, неявних та економічних витрат.

37. Охарактеризуйте структуру собівартості товарів, робіт та послуг та назвіть шляхи її зниження.

Завдання 1

Троє друзів вирішили заснувати підприємство з виробництва меблів. Перший засновник вніс – 30 тис. грн., другий – 50 тис. гривень, а третій – 20 тис. гривень.

1) Як вони розподілять між собою прибуток 200 тисяч грн.?

2) Як вони будуть відшкодовувати борги в розмірі 150 тис. грн. перед кредиторами, в разі банкрутства при різних організаційно-правових формах підприємства?

а) товариство з обмеженою відповідальністю;

б) товариство з повною відповідальністю;

в) товариство з додатковою відповідальністю в розмірі 10% від статутного капіталу;

г) командитне товариство, в якому повну відповідальність несе тільки 3-й засновник, а 1 та 2-й несуть обмежену відповідальність.

Завдання 2

Яким видом підприємницької діяльності займається: рекламна агенція, комерційний банк, супермаркет, молокозавод, ріелтор, агенція з працевлаштування, кафе, валютна біржа, інтернет-магазин косметики.

Завдання 3

За скільки років буде списано верстат та яка річна норма його амортизації, якщо первісна вартість – 500 тис. грн., а щорічно переноситься на вартість продукції (амортизується) 125 тис. грн. його вартості.

Завдання 4

Визначити суму постійних та змінних витрат підприємства, яке надає послуги перевезення вантажів.

Заробітна плата директора	15 тис. грн.
Зарплата водіїв	60 тис. грн.
Оренда офісу.....	4 тис. грн.
Амортизація автомобілів	8 тис. грн.
Витрати на паливо	25 тис. грн.
Мобільний зв'язок та Інтернет	2 тис. грн.

Завдання 5

Постійні витрати на виробництво продукції становлять 20 тис. грн., а змінні 50 грн. на одиницю продукції. Якою буде собівартість одиниці продукції, якщо планується випустити 240 одиниць.

Завдання 6

ТОВ «Агро» виготовило і реалізувало за місяць 10000 л олії за ціною 70 грн./л. Витрати виробництва включають(в грн.)

– зарплата робітників	140000;
– зарплата адміністративного персоналу	46000;
– оренда приміщення	10000;
– оренда обладнання	40000;
– плата за кредит	5000;
– витрати на сировину.....	300000;
– витрати на електроенергію.....	10000.

Визначте:

- постійні та змінні витрати ТОВ «Агро»;
- собівартість 1 л олії та чи доцільно її було продавати за ціною 70 грн. за літр?

Завдання 7

Підприємець Лучко займається випічкою хліба. За місяць він реалізував 3000 буханок за ціною 36 грн. з ПДВ. Витрати на виробництво становили 44000 грн., а на реалізацію – 4000 грн. Прибуток оподатковується за ставкою 18%, ставка ПДВ – 20%. Свій підприємницький талант він оцінює у 20000 грн. Підрахуйте бухгалтерський, чистий та економічний прибуток підприємця.

Завдання 8

Підприємець має авторемонтну майстерню, яка щомісячно надає послуг на суму 480000 грн. Середньомісячні витрати підприємця включають: зарплата 2-х майстрів – 50000 грн.; запасні частини і матеріали – 340000 грн.; оренда приміщення – 6000 грн.; електроенергія – 6000 грн. Підприємець сплачує державі 45% бухгалтерського прибутку податків і платежів. Свій підприємницький талант він оцінює у 40000 грн. на місяць. Його запрошують на роботу менеджером в магазин «Автосвіт» із місячною зарплатою 50000 грн. Підрахуйте бухгалтерський, чистий та економічний прибуток підприємця.

Завдання 9

У першій бригаді працює 8 чоловік: диспетчер, обліковець і 6 слюсарів. Диспетчер відпрацював за місяць 20 днів по 8 год., а обліковець – 22 дні по 6 годин з погодинною ставкою оплати праці 52 грн. у диспетчера і 65 грн. – в обліковця. Щодо роботи слюсарів відомо таке:

Прізвище	Тариф за 10 одиниць продукції	Кількість виготовленої продукції
Грушко	25	1200
Сливко	25	1150
Кавуненко	25	1000
Яблонський	25	1050
Вишницький	25	1300
Малиновський	25	900

Розрахуйте місячний фонд оплати праці першої бригади. Визначте величини постійних та змінних витрат.

Завдання 10

Студентка вирішила в липні заробити на продажу морозива. Вона здійснила наступні витрати:

- оренда холодильника 2800 грн.;
- електроенергія 850 грн.;
- спецодяг 350 грн.;
- закупівля морозива:
 - «Сніжок» – 600 шт. по 21 грн.;
 - «Ваніль» – 800 шт. по 35 грн.;
 - «Пінгвін» – 1000 шт. по 40 грн.

Вона протягом липня реалізовувала все морозиво і вторгувала 105000 грн. Обрахуйте:

- а) постійні, змінні та загальні витрати;
- б) валовий прибуток;
- в) економічний прибуток, якщо гроші вкладені у справу, були зняті з її банківського рахунку на 2 місяці за умови, що банк виплачував 16% річних.

Завдання 11

В організацію власної справи підприємець вклав 300000 грн. Відомо, що банки виплачують 15% річних за депозитами, а заробітна плата менеджера становить 30000 грн. за місяць. За рік підприємець отримує 6738 тис. грн. виручки від реалізації, а про витрати відомо наступне:

- оренда приміщення за 1 рік 18000 грн.;
- вартість обладнання 900000 грн.;
- строк служби обладнання 10 років;
- комунальні платежі за місяць 18000 грн.;
- витрати на сировину за місяць 260000 грн.;
- заробітна плата робітників за місяць 190000 грн.;
- транспортні витрати за рік 70000 грн.

Розрахуйте економічні витрати та економічний прибуток підприємця.

////////////////////////////////////

МОДУЛЬ 3

ЕКОНОМІКА КРАЇНИ ТА СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО

////////////////////////////////////

ТЕМА 9

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ

Методичні поради

В забезпеченні нормального функціонування економіки країни важлива роль належить державі. В зв'язку з цим необхідно відмітити, що держава на протязі всієї історії свого існування втручалася у економічні процеси. Поясніть, чим це зумовлено та з'ясуйте причини, що зумовили необхідність розширення державного регулювання економіки.

Важливо зрозуміти, що державне регулювання економіки – система державних органів, спрямованих на забезпечення нормального процесу суспільного відтворення, сприятливих умов для функціонування економіки. При цьому необхідно відмітити, що обсяги регулюючих операцій, які виконують держава і ринок, час від часу змінюються і залежить від: рівня розвитку продуктивних сил, політичної орієнтації країни, характеру історичного етапу, соціальної структури, національних особливостей.

Питання про роль держави дискусійне і в сучасних умовах. Розгляньте трактування економічної ролі держави меркантилістами, фізіократами, англійською класичною школою та концепції державного регулювання: розширення державного втручання (кейнсіанство, неокейнсіанство) та обмеження ролі держави (неокласики, монетаризм).

Регулювання передбачає проведення державою економічної політики. Необхідно відмітити, що головна ціль державного регулювання економіки – економічна і соціальна стабільність, зміцнення існуючої системи в країні, а конкретними цілями – об'єм виробництва, економічне зростання, збереження навколишнього середовища тощо.

При цьому економічними функціями держави в ринковій економіці є: законодавча, стабілізуюча, розподільча (перерозподільна) та зовнішньоекономічна. Розгляньте ці функції, відмітивши, що основними об'єктами державного регулювання економіки є: економічний цикл, структура господарства, умови нагромадження, зайнятість, грошовий обіг, ціни, умови конкуренції і т.д.

Держава виконує свої функції, використовуючи різні напрями і методи державного регулювання економіки. При цьому слід відмітити, що найважливішими напрямками державного регулювання є антициклічне регулювання та програмування, а методи поділяються на прямі (інвестиції, державне замовлення, державні методи, адміністративні методи) і непрямі (правові і економічні регулятори). Розгляньте їх зміст та особливості застосування в Україні.

Важливу роль в регулюванні національної економіки відіграє фінансова політика. Проте, перш ніж розкрити цю роль необхідно розкрити суть фінансів як системи економічних відносин, пов'язаних з утворенням, розподілом та використанням грошових ресурсів у суспільному виробництві. Подумайте, чи можна ототожнювати фінансові відносини з грошовими, та з'ясуйте функції фінансів, структуру фінансової системи. При цьому необхідно відмітити, що вирішальна роль у фінансовій системі належить загальнодержавним фінансам, які включають державний бюджет, державні цільові фонди та державний кредит та розглянути структуру бюджетної системи, структуру державного бюджету, напрямки бюджетних витрат. Розгляньте їх. Перевищення видатків над доходами свідчить про фінансове напруження в країні – дефіцит державного бюджету. Необхідно з'ясувати причини дефіциту державного бюджету та шляхи його покриття. При цьому слід відмітити, що зростання бюджетного дефіциту призводить до зростання державного боргу як внутрішнього, так і зовнішнього. Розгляньте негативні наслідки державного боргу та шляхи його погашення.

Вирішальна роль в доходній частині бюджету належить податкам. Необхідно відмітити, що податок – встановлений державою обов'язковий збір з фізичних і юридичних осіб на основі спеціального законодавства. Виділіть і поясніть функції податків (фіскальна, регулююча, розподільча і соціальна), основні елементи податкової системи (суб'єкти, об'єкти, одиниця оподаткування, податкова ставка і податкові пільги), принципи оподаткування (обов'язковість, рівність, соціальна справедливість, стабільність, економічна обґрунтованість, зрозумілість, гнучкість, однократність, зручність) та види податків (залежно від об'єкта оподаткування, за формою оподаткування, за суб'єктами оподаткування, залежно від органу, що здійснює стягнення податків, залежно від порядку використання, за ставками оподаткування, за методами оподаткування).

Далі розгляньте основні форми державного регулювання: структурну політику, індикативне планування, антимонопольну політику, інноваційну політику, фінансову політику, грошово-кредитну політику, антиінфляційну політику та соціальну політику. Кожна з них має свої напрями та інструменти. Розкрийте їх.

Питання для обговорення

1. Чим зумовлено необхідність державного втручання в економіку?
2. Які причини зумовили необхідність розширення державного регулювання економіки?
3. Чим відрізняється роль держави в ринковій економіці від ролі держави в командно-адміністративній економіці?
4. Якими проблемами ринкової економіки повинна займатись держава?
5. Яким повинно бути співвідношення між державним регулюванням і ринковим саморегулюванням?
6. Від яких факторів залежать обсяги регулюючих функцій держави і ринку?
7. Які економічні функції повинна виконувати держава і які засоби вона має в розпорядженні для їх виконання?
8. В чому полягають основні ідеї кейнсіанської теорії державного регулювання економіки?
9. Наведіть приклади економічних програм розроблених і реалізованих в Україні.
10. Від чого залежить вибір форм і методів державного регулювання економіки?
11. В чому полягає взаємозв'язок форм і методів державного регулювання економіки?
12. Чи можна ототожнювати фінансові відносини з грошовими?
13. Чому фінанси підприємств є матеріальною основою фінансової системи суспільства, а центральне місце посідають загальнодержавні фінанси?
14. Чи залежить структура бюджетної системи від державного устрою країни?
15. В чому полягає зміст регулятивної функції податків?
16. Як економічне становище країни впливає на вибір напрямів фінансової політики?
17. Покажіть, як маневруючи державними видатками і податками можна регулювати рівень ділової активності і вирішувати різні соціальні питання?
18. Які функції повинен виконувати державний бюджет?
19. Чи можна стверджувати, що місцеві бюджети – складова частина державного бюджету?
20. Чи можна однозначно стверджувати, що бездефіцитність означає – здоров'я економіки?
21. В чому полягають причини бюджетного дефіциту в Україні?
22. Які шляхи подолання бюджетного дефіциту для України?

23. Які економічні наслідки зростання державного боргу і який із них (внутрішній чи зовнішній) є найбільш небезпечним для національної економіки і чому?

24. Чому державний борг України є тягарем для майбутніх поколінь?

25. Як розуміти проблему подвійного оподаткування?

26. Яким чином держава може гарантувати конкуренцію?

27. Як держава може впливати на підприємницьку діяльність через регулювання своїх витрат?

28. У чому полягає різниця між прямими та непрямими податками?

29. Які джерела формування доходної частини Державного бюджету України Ви можете назвати? На що держава витрачає кошти свого бюджету?

Вправа 1

Мінімальна заробітна плата в Україні в 2026 році становить 8647 грн. на місяць. Визначити, розмір податків, що утримуються і нараховуються на зарплату. Скільки отримає робітник на руки.

Довідка: з заробітної плати в Україні утримується податок на доходи фізичних осіб 18% (для деяких категорій є соціальна податкова пільга) та військовий збір 5%. На фонд зарплати нараховується єдиний соціальний внесок, який сплачується за рахунок роботодавця основна ставка 22%.

Вправа 2

Чистий прибуток фірми становить 33,6 млн. грн., дохід від реалізації 128 млн. грн., витрати 80 млн. грн. Яку суму податку на прибуток сплатить фірма і за якою ставкою?

Вправа 3

Магазин придбав 100 самокатів по ціні 1200 грн. з ПДВ. За місяць продав 20 штук. за ціною 1500 грн. без ПДВ. На яку суму у нього виникли податкові зобов'язання і податковий кредит з ПДВ, стан його розрахунків з бюджетом по ПДВ? (ставка ПДВ 20%).

Вправа 4

Собівартість продукції становить 120 грн., рентабельність продукції 30%. Продукція є підакцизною, ставка акцизу 15%. Ставка ПДВ при продажу 20%. Визначити за якою ціною буде продаватися даний товар для покупця.

Вправа 5

Які з наведених нижче податків відносяться до прямих (П), а які до непрямих (Н):

- 1) податок на доходи фізичних осіб;
- 2) акциз;
- 3) податок на майно;
- 4) ввізне мито;
- 5) податок на додану вартість;
- 6) податок на землю;
- 7) податок на прибуток підприємств.

Вправа 6

Видавництво випустило 10 тис. книг. Собівартість однієї книги становить 600 умовних грошових одиниць (у. г. о.). Частка покупних матеріалів і послуг сторонніх організацій – 50% собівартості. За якою ціною видавництво має продавати книги для того, щоб чистий прибуток дорівнював не менше 3400000 у. г. о., якщо податок на прибуток становить 18%, податок на додану вартість -20%, а від інших податків видавництво звільнене.

Вправа 7

В умовах повної зайнятості невеличка острівна країна мала наступні показники в 2024 році:

- ВВП.....56 млрд. гр. од.;
- Доходи бюджету10% від ВВП.;
- Державні видатки5,6 млрд. гр. од.

Через ураган, що пронісся через країну, економіці були завдані значні збитки, і наступного року економічні показники виглядали так:

- ВВП.....42 млрд. гр. од.;
- Доходи бюджету4,2 млрд. гр. од.;
- Видатки бюджету зросли на 1,4 млрд. гр. од. (спрямовані на ліквідацію наслідків екологічного лиха).

Визначте:

- 1) Сальдо державного бюджету країни за 2024 рік.
- 2) Сальдо державного бюджету країни за 2025 рік.

Вправа 8

Уявіть, що Ви член правління Національного банку України. Припустимо, що в економіці гіперінфляція. Які зміни норми обов'язкових резервів, облікової ставки та операцій на відкритому ринку Ви би запропонували?

Вправа 9

Уряд країни взяв позику за кордоном у сумі 500 млн. дол. за річною ставкою 10%. Ці кошти використано для реалізації інвестиційного проекту, який забезпечує щорічний приріст ВВП на суму 100 млн. дол. упродовж кількох років.

Визначте:

- а) наскільки зросте державний борг;
- б) чи зросте чистий тягар боргу, який несуть громадяни цієї країни.

Вправа 10

Валовий внутрішній продукт за повної зайнятості становить 150 млрд. гр. од. Фактичний ВВП дорівнює 120 млрд. гр. од. Податкові надходження становлять 10% від ВВП. Державні закупівлі товарів і послуг дорівнюють 10,5 млрд. гр. од., а державні трансфери – 2,5 млрд. гр. од.

Визначте:

- а) який надлишок чи дефіцит має державний бюджет;
- б) зміну сальдо держбюджету за повної зайнятості.

ТЕМА 10

ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ ТА ВІДТВОРЕННЯ

Методичні поради

Постійне повторення, безперервне відновлення процесу виробництва називається відтворенням. При вивченні цього питання слід розглянути функціональну і типологічну структуру відтворення. Функціональна структура суспільного виробництва включає відтворення ССП, відтворення природних ресурсів, робочої сили, науки, інформації, форм і методів організації праці, відтворення економічних відносин.

Залежно від результату відтворення може бути просте і розширене. При цьому слід відмітити, що результатом розширеного відтворення є національне багатство – сукупність матеріальних благ і духовних цінностей, нагромаджених в країні протягом всієї історії її господарської діяльності.

Матеріальну основу суспільного виробництва складає відтворення ССП. Необхідно розглянути форми ССП (натурально-речову і вартісну) та порядок його розподілу. ССП поділяється на фонд заміщення і національний дохід. Тому слід розглянути процес розподілу, перерозподілу та використання національного доходу та звернути увагу на утворення різних форм первинних доходів, таких як: заробітна плата, прибуток, процент, дивіденд, рента тощо.

При розширеному відтворенні відбувається економічне зростання – кількісні і якісні зміни в виробництві, що виражаються у збільшенні кінцевих результатів – ВВП чи НД. Доцільно розглянути способи економічного зростання (збільшення реального виробництва ВВП чи приріст ВВП і НД на душу населення), фактори економічного зростання (фактори пропозиції, фактори попиту і фактори розподілу і використання ресурсів) та типи економічного зростання (екстенсивний та інтенсивний). Проте слід звернути увагу, що в реальному житті екстенсивні і інтенсивні процеси переплітаються, тому більш правильно говорити про переважно інтенсивний чи переважно екстенсивний тип відтворення.

Швидке зростання виробництва через певний проміжок часу змінюється швидким падінням, що зумовлено циклічним характером суспільного виробництва. Зверніть увагу на те, що цикл – це рух вироб-

ництва від кризи до кризи, та розкрийте причини та види циклічних коливань.

Крім того, слід звернути увагу на те, що циклічність має різні форми прояву: за часовими параметрами, за неоднозначністю матеріальної основи розвитку циклу, за характером впливу на економічні процеси.

Фазами середнього циклу є: криза, депресія, поживавлення і піднесення. Необхідно охарактеризувати кожен фазу циклу та визначити фактори, що впливають на особливості сучасного циклу (розвиток НТП, впровадження ресурсозберігаючих технологій, розвиток сфери послуг, державне регулювання). Подумайте, в чому полягала відмінність економічної кризи в Україні в 90-х роках ХХ ст. від класичної схеми кризи.

Питання для обговорення

1. У чому суть відтворення на макрорівні?
2. Що означає відтворення виробничих відносин?
3. У чому полягають особливості розширеного відтворення в умовах ринкової економіки?
4. Що означає відтворення сукупного суспільного продукту?
5. Якому з показників і чому ви надаєте пріоритетне значення: кінцевому суспільному продукту, валовому національному продукту чи національному доходу?
6. Чому віддати пріоритет – нагромадженню чи споживанню?
7. У чому проявляється єдність та суперечливість нагромадження та споживання?
8. Чи справедливо використовувати частину необхідного продукту для нагромадження? Обґрунтуйте свою точку зору.
9. Поясніть, що означає термін «оптимальний фонд нагромадження»?
10. Від чого залежать конкретні пропорції нагромадження і споживання?
11. Які фактори розвитку економіки можна віднести до екстенсивних, а які до інтенсивних? Наведіть приклади.
12. Які показники кількісно характеризують економічне зростання?
13. Які показники якісно характеризують економічне зростання?
14. Який шлях економічного зростання характерний для України?
15. Чи обов'язково зростання продуктивності праці має означати економічне зростання?

16. Чи означає зростання ВВП одночасне підвищення добробуту населення?

17. Чому виникають диспропорції в економіці?

18. Як можна подолати диспропорції в економіці?

19. В чому проявляється взаємозв'язок між малими, середніми та великими циклами?

20. Чи може економічна криза мати позитивну роль в економіці?

21. Чому кризи – об'єктивна закономірність економічного розвитку?

22. Чим економічна криза в Україні відрізняється від класичної економічної кризи?

23. Поясніть основні положення теорії довгих хвиль в економіці.

Вправа 1

Які з факторів економічного зростання є інтенсивними, а які екстенсивними:

- залучення додаткових фінансових коштів;
- додаткові кредити;
- оновлення обладнання;
- будівництво якісно нової технологічної лінії;
- додатковий прийом на роботу спеціалістів вищої кваліфікації;
- розширення виробничих площ;
- підвищення фондівіддачі;
- зниження матеріалоемності;
- зростання продуктивності праці;
- збільшення числа зайнятих;
- кількості обладнання;
- підвищення якості сировини;
- вдосконалення виробничих пропорцій.

Вправа 2

Які елементи можна віднести до факторів, а які до показників економічного зростання:

- корисні копалини;
- виробництво електроенергії на душу населення;
- кількість АЕС;
- рівень освіченості населення;
- бюрократизація органів державного управління;
- наявність шкіл;
- кількість лікарень?

Вправа 3

Сукупний суспільний продукт – 580 млрд. гр. од., фонд заміщення – 300 млрд. гр. од., норма додаткового продукту – 100%. Знайти: необхідний продукт, додатковий продукт, національний дохід.

Вправа 4

Які з перелічених явищ властиві спаду, а які піднесенню:

- 1) збільшення кількості безробітних;
- 2) зменшення товарних запасів;
- 3) високий рівень цін;
- 4) зменшення обсягів виробництва;
- 5) зростання прибутків;
- 7) зменшення інвестицій у виробництво;
- 8) зростання доходів населення.

Вправа 5

У країні було вироблено національного доходу (НД) на суму 79 млрд. грош. од. На його виробництво було витрачено 90 млрд. грош. од. засобів і предметів праці. Товаровиробники одержали прибуток у розмірі 20 млрд. грош. од. Визначте:

- а) валовий суспільний продукт;
- б) необхідний продукт.

Вправа 6

З виробленого у поточному році національного доходу країни в 79 млрд. грош. од. 10% було використано на нагромадження. Визначте:

- а) абсолютну величину нагромадження;
- б) фонд споживання.

Вправа 7

У країні впродовж року у сфері виробництва було зайнято 25 млн. осіб. Ними створено національний дохід у 80 млрд. грн. Основні виробничі фонди галузей народного господарства, які використовувалися, становили 220 млрд. грн., а норма нагромадження – 9%.

Визначте:

- а) фонд споживання і фонд нагромадження;
- б) рівень продуктивності праці;
- в) фондівіддачу.

Вправа 8

У країні за рік було вироблено 80 млрд. грн. національного доходу. Його було розподілено і використано таким чином: на зарплату робітникам промисловості, будівництва та інших галузей – 55%; підприємці, власники засобів виробництва отримали прибутку – 30%; землевласники у формі ренти – 5%; власники грошового капіталу – 10%.

У вигляді обов'язкових платежів, податків надійшло до державного бюджету 55 млрд. грн. З цих коштів було використано:

1) на заробітну плату вчителям шкіл, викладачам вузів, училищ – 10 млрд. дол.;

2) на зарплату лікарям, іншим працівникам охорони здоров'я – 8 млрд. дол.;

3) на оплату праці працівників правоохоронних органів – 25 млрд. дол.;

4) на розширення виробництва, житлове, дорожнє будівництво – 12 млрд. дол.

Визначте:

а) суму первинних доходів;

б) суму вторинних доходів;

в) норму нагромадження.

ТЕМА 11.

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО.

СУЧАСНІ ПРОЦЕСИ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА ІНТЕГРАЦІЇ

Методичні поради

Світове господарство – сукупність національних господарств, зв’язаних міжнародними економічними відносинами. При розгляді цього питання необхідно послідовно довести, що світове господарство – об’єктивний результат розвитку продуктивних сил, проаналізувати передумови виникнення світового господарства та етапи його розвитку.

Сучасний світ дуже різноманітний і суперечливий, тому виникає необхідність розглянути структуру світового господарства (індустріально розвинені країни, нові індустріальні країни, країни-експортери нафти, країни з перехідною економікою та економічно відсталі країни) та основні закономірності світового господарства.

Не зважаючи на відмінності в рівнях розвитку, країни залежать одна від одної. Поясніть, чому на сучасному етапі ізоляція неможлива та чим зумовлена необхідність цих зв’язків (розгортанням НТП, інтернаціоналізацією господарського життя, необхідністю розв’язання глобальних проблем, міжнародним поділом праці).

Міжнародний поділ праці – спеціалізація окремих країн на виробництві певної продукції, що зумовлює необхідність обміну результатами виробництва між ними. Розгляньте теорію абсолютних переваг (А. Сміт) та теорію порівняльних переваг (Д. Рікардо), фактори, що впливають на міжнародний поділ праці (природні, соціально-економічні умови, НТП) та основні напрямки міжнародного поділу праці – міжнародну спеціалізацію та міжнародну кооперацію праці.

Формами міжнародних економічних відносин є: міжнародна торгівля товарами і послугами, міжнародна міграція капіталу, міжнародна міграція робочої сили та міжнародні валютні відносини.

Історично першою біла міжнародна торгівля. Необхідно розглянути основні показники міжнародної торгівлі (експорт, імпорт, зовнішньоторговельний оборот, торговельний баланс та торговельне сальдо) та особливості світового ринку. На світовий ринок впливає зовнішньоекономічна політика (протекціонізм, фритредерство) та світові ціни. Розгляньте їх.

Вкладення коштів за кордон, що приносять їх власнику дохід називається міграцією капіталу. Слід розглянути причини вивозу капіталу (відносний надлишок капіталу на національному ринку, відмінності у рівні витрат, вільний доступ до джерел сировини, розширення ринку збуту своєї продукції тощо) та мотиви ввозу капіталу (створення додаткових робочих місць, впровадження в національну економіку передових зарубіжних технологій тощо). Існує 2 форми вивозу капіталу – підприємницький та позичковий. Проаналізуйте їх шляхи, види, основні тенденції та наслідки для тих, хто ввозить, та для тих, хто вивозить.

Міграція робочої сили – переміщення робочої сили із країни в країну. Розгляньте загальні та специфічні причини міграції робочої сили, її види (за напрямом руху, від рівня кваліфікації, відповідно до законодавства) та основні тенденції міграції робочої сили. Слід проаналізувати наслідки цього процесу для самих мігрантів, країн, з яких виїжджають, країн, куди в'їжджають, та для світу в цілому.

Міжнародні економічні відносини обслуговують зовнішньо-економічні зв'язки. При вивченні цього питання, зверніть увагу на етапи розвитку міжнародної валютної системи: золотий стандарт, золотодевізний стандарт, золотодоларовий стандарт та ямайську валютну систему. Розкрийте їх суть.

Основними елементами міжнародної валютної системи є валюта, валютний курс, валютний ринок та міжнародні валютно-фінансові організації. Зверніть увагу на суть валюти та її види (по представництву, по обмінюваності)

Розгляньте валютний курс як співвідношення обміну однієї національної валюти на іншу та проаналізуйте вплив зниження та зростання валютного курсу на експорт, імпорт та споживача. При цьому зверніть увагу на види курсів, фактори, що впливають на нього, та способи державного регулювання валютних курсів.

Країни, що беруть участь у міжнародному поділі праці та обміні, знаходяться в неоднакових умовах. Це визначається не тільки рівнем розвитку, структурою економіки і ємкістю внутрішнього ринку, а й відмінностями географічного положення, складом та розмірами природних ресурсів.

Слід розглянути особливості народного господарства країн, що розвиваються. Вони утворилися внаслідок розпаду колоніальної системи. До них належать колишні колоніальні, напівколоніальні та залежні країни Азії, Африки та Латинської Америки. Серед них виділяють декілька груп, які необхідно розглянути. При цьому зверніть увагу на спільні економічні риси народного господарства країн, що розвиваються та різні соціально-економічні уклади.

Організаційно-економічну структуру сучасного світового господарства визначає поєднання регіональної та функціональної підструктур.

Регіональна підструктура представлена економічними об'єднаннями країн, що ґрунтуються на територіальному принципі й мають на меті розв'язання широкого кола економічних проблем (міждержавні регіональні загальноекономічні об'єднання та регіональні економічні комісії ООН). Функціональна підструктура представлена міждержавними економічними організаціями з певних питань функціонування світового господарства (міжнародні галузеві організації тощо). Розгляньте їх.

В останні десятиріччя у світі виникло чимало проблем, які безпосередньо стосуються долі всього людства, зачіпають інтереси всіх народів і вийшли на загально планетарний характер – глобальні проблеми. Необхідно розглянути соціально-економічну сутність глобальних проблем та причини їх загострення, шляхи їх розв'язання.

Розбудова незалежної України об'єктивно потребує входження її у світове господарство на організаційно-економічних засадах ринкових відносин на принципах рівноправності та взаємної вигоди у співробітництві. Доцільно розглянути об'єктивну необхідність інтеграції України у світове господарство та об'єктивні можливості таких процесів, основні напрями, форми та суб'єкти зовнішньоекономічних відносин України, а також проблеми інтеграції України у світове господарство.

Питання для обговорення

1. Поясніть, чому світове господарство – об'єктивний результат розвитку продуктивних сил.
2. Чому за сучасних умов нераціональна і неможлива економічна замкнутість національних господарств?
3. У чому полягає сутність закону інтернаціоналізації обігу та який механізм його дії?
4. Поясніть, що таке інтернаціональна вартість і які основні фактори її формування?
5. Які особливості дії закону вартості у інтернаціональній формі?
6. Розкрийте роль ТНК у посиленні міжнародної конкуренції.
7. Чи впливає інтернаціоналізація світового господарства на світовий ринок?
8. Чи можуть використовуватися у зовнішній торгівлі політичні мотиви?
9. В чому полягають переваги міжнародного поділу праці?
10. Які існують основні види міжнародної торгівлі послугами? У чому їх особливості?

11. Поясніть суть активного і пасивного торгових балансів. Що для країни краще?

12. Чи здійснюється регулювання світового ринку і чи потрібно це робити?

13. Проаналізуйте позитивні і негативні риси протекціонізму

14. Проаналізуйте переваги та недоліки політики лібералізму.

15. За якими показниками можна визначити ступінь включення країни у світогосподарські зв'язки?

16. Чому при політиці протекціонізму посилюється нелегальний ввіз продукції?

17. Які фактори впливають на світові ціни?

18. Проаналізуйте основні закономірності та особливості вивезення капіталу на сучасному етапі?

19. Чому в країнах, які вивозять значний обсяг капіталу, загострюється проблема безробіття?

20. Які важелі використовуються для державного та наддержавного регулювання робочої сили?

21. Яка з форм світової валютної системи найбільш розвинута і чому?

22. Як визначається валютний курс у сучасних умовах і які основні фактори впливають на нього?

23. Охарактеризуйте вплив заниженого і завищеного валютних курсів на вітчизняних товаровиробників.

24. Розкрийте сутність повністю і частково конвертованих валют і наслідки їх впровадження.

25. Які головні умови впровадження частково конвертованої валюти?

26. Які головні умови впровадження повністю конвертованої валюти?

27. Яке значення для України має участь у міжнародних фінансово-кредитних організаціях?

28. Які головні причини загострення глобальних проблем?

29. Які основні шляхи подолання відсталості країн, що розвиваються?

Вправа 1

Впишіть номер визначення кожного терміну

№	Термін	Визначення
	Міжнародний поділ праці	1. Систематизований запис усіх міжнародних операцій резидентів країни з нерезидентами за певний період праці, – як правило, за рік
	Автаркія	2. Пониження курсу національної валюти по відношенню до іноземної
	Абсолютна перевага	3. Міжнародна грошова одиниця, яка існує у вигляді записів на рахунках країн – членів МВФ
	Порівняльна перевага	4. Різниця між експортом і імпортом товарів
	Крива торговельних можливостей	5. Відсутність штучних (створених урядом) бар'єрів на шляху торгівлі між окремими особами і фірмами різних фірм
	Імпорт	6. Ізольованість економіки країни від економіки інших країн
	Експорт	7. Зведення перешкод на шляху вільної торгівлі
	Захисне мито	8. Спеціалізація окремих країн на виготовлення тих чи інших видів продукції з метою взаємного обміну ними
	Фіскальне мито	9. Країна має порівняльну перевагу у виробництві продукту, якщо вона виробляє цей продукт із нижчою альтернативною вартістю, ніж потенційний торговельний партнер
	Компенсаційне мито	10. Обсяг виробленої продукції, який країна може продавати на світовому ринку без будь-якої шкоди для задоволення своїх внутрішніх потреб
	Фритредерство	11. Питома вага окремих товарних груп у загальному обсязі експорту
	Імпортна квота	12. Підвищення курсу національної валюти по відношенню до іноземної
	Експортні субсидії	13. Зі збільшенням обсягів продукції перехід від виробництва одного продукту до іншого супроводжується збільшенням витрат
	Демпінг	14. Заборона урядом ввезення чи вивезення товарів

№	Термін	Визначення
	Протекціонізм	15. Продаж товарів за цінами, нижчими витрат на міжнародних ринках
	Немитні бар'єри	16. Мито, яке встановлюється у вигляді фіксованої суми з одиниці товару
	Експортний потенціал країни	17. Мито, що запроваджується у вигляді відсотка від митної вартості товару
	Структура експорту	18. Мито, котре накладається на вироби, які не продукують в країні
	Специфічне мито	19. Мито, призначене для захисту вітчизняного виробника
	Закон зростання альтернативної вартості	20. Мито, яке застосовує країна-імпортер певного товару для нейтралізації переваг, котрі набуває її торговельний партнер, використовуючи експортні субсидії
	Ембарго	21. Обмеження кількості або сумарної вартості конкретних імпортних товарів
	Адвалерне мито	22. Здатність країни виробляти товар або послугу з нижчими затратами ресурсів, ніж інші торговельні партнери
	Спеціальні права запозичення	23. Інструменти зовнішньоторговельної політики (за винятком мита), за допомогою яких імпорт до країни певних виробів утруднюється
	Ревальвація	24. Товари і послуги, котрі країна купує в інших країнах
	Девальвація	25. Різноманітні фінансові пільги, які надаються державою вітчизняним фірмам для розширення вивезення товарів за кордон
	Платіжний баланс	26. Товари і послуги, що їх одна країна продає іншим країнам
	Торговельний баланс	27. Крива, яка показує варіанти спеціалізації країни на виробництві одного продукту з наступним обміном (експортом) для отримання іншого продукту.

Вправа 2

Чи правильні такі твердження:

- 1) У будь-якій економіці ресурси не є взаємозамінюваними для альтернативного їх використання.
- 2) Імпорт збільшує сукупний попит у країні.
- 3) Запровадження мита стимулює внутрішнє споживання в країні.
- 4) Принцип абсолютної переваги сформулював Д. Рікардо.
- 5) Імпорт товарів і послуг спричиняє зростання внутрішніх цін і інфляцію.
- 6) У стримуванні зовнішньої торгівлі мито спрацьовує сильніше, ніж квота.
- 7) Ембарго вводиться здебільшого з економічних мотивів.
- 8) Міжнародна спеціалізація країн, що ґрунтується на порівняльній перевазі, збільшує сукупний обсяг виробництва країн, що торгують між собою.
- 9) Зовнішня торгівля забезпечує приріст добробуту в країні-експортері за рахунок більшого виграшу споживачів країни порівняно з утратами її виробників.
- 10) Якщо країна експортує трудомістку продукцію та імпортує капіталомістку і пропозиція праці як ресурсу зростає найвищими темпами, то обсяг виробництва і доходи експортоорієнтованих галузей зменшуватимуться.

Вправа 3

Міжнародний поділ праці передбачає, що у певних країнах здійснюється випереджаючий розвиток окремих галузей виробництва, в яких спостерігається вища продуктивність праці і нижчі витрати виробництва. Відповідно до цього, на продукції яких галузей варто спеціалізуватися Україні?

Вправа 4

Якій із перелічених країн доцільніше спеціалізуватися на створенні наведених в другій колонці виробів:

1. Країна з високими енергетичними потужностями	Виробництво сталі і чавуну
2. Країна із значним науковим потенціалом	Сільськогосподарська продукція
3. Країна із значними площами родючої землі	Створення комп'ютерних програм
4. Країна із кваліфікованою і відносно дешевою робочою силою	Виробництво взуття

Вправа 5

Наведіть аргументи «за» і «проти» політики проєкціонізму для національної економіки.

Вправа 6

Припустимо, що дві країни – А і В – виробляють два товари: олію і картоплю. В таблиці наведені дані про витрати на виробництво обох товарів в кожній з країн:

Товари	Витрати праці (людино-годин) на виробництво 1 тонни	
	А	В
Олія	30	20
Картопля	25	21

Дайте відповіді на питання:

1) Яка країна має абсолютні переваги у виробництві картоплі?
Олії?

2) Яка країна має порівняльні переваги у виробництві картоплі?
Олії?

3) На якому товарі варто спеціалізуватися країні А? В? Обґрунтуйте розрахунками.

Обидві країни мають загальні затрати робочого часу 200 тис. людино-годин. Побудуйте криву виробничих можливостей кожної країни окремо і обох країн на спільному ринку до спеціалізації і після спеціалізації, якщо ціна на світовому ринку встановилася на рівні 4 тонни олії = 1 тонна картоплі.

Вправа 7

Знайдіть вигоду кожної країни (виміряну годинами робочого часу) від обміну одного телевізора на один ноутбук між Японією і Німеччиною з урахуванням наступних витрат на виробництво обох товарів:

Товари	Витрати праці (людино-годин) на виробництво 1 тонни	
	Японія	Німеччина
Телевізори	60	50
Ноутбуки	25	40

- 1) Що можна сказати про абсолютні та відносні переваги країн?
- 2) Якщо Японія і Німеччина мають по 10 тис. годин робочого часу, а потреби країн у цих товарів: Японія – 140 телевізорів і 125 ноутбуків; Німеччина – 75 телевізорів і 60 ноутбуків, то чи зможуть країни забезпечити своїх споживачів цими товарами: за умов відсутності торгівлі; за умов вільної торгівлі.

Вправа 8

Країна А може виробляти 200 тис. пар взуття або 100 тис. шт. калькуляторів, країна В – 80 тис. пар взуття або 120 тис. шт. калькуляторів. Визначте абсолютні, відносні переваги та напрямки спеціалізації країн.

Вправа 9

За даними Національного банку України, на 1 квітня 2026 року встановлений такий курс гривні (за 100 одиниць іноземної валюти):

- 1) Долар США.....4392 грн.
- 2) Японська єна.....275,44 грн.
- 3) Англійський фунт стерлінгів.....5810,94 грн.

Визначте ціну гривні, виражену в іноземній валюті.

Вправа 10

Ціна споживчого кошика в Україні за рік зросла на 28%. За цей час гривня подешевшала з 40 гривень за один долар США до 43 гривень за долар. Вартість ідентичного споживчого кошику в США зросла на 3 %. Як змінився за цей час рівень життя на Україні порівняно з рівнем життя в США?

Вправа 11

Знайти обсяг імпорту, якщо позитивне сальдо торгового балансу країни складає 40 млн. грош. од. Вартість імпорту на 10% менше вартості експорту.

Вправа 12

Експортер уклав угоду про продаж муки за кордон на суму 100 тис.\$.. З моменту підписання угоди до часу розрахунку курс долара піднявся з 40 грн. до 43 грн. за долар. Як це вплине на фінансове становище експортера, якщо муку він купує в Україні в гривнях.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна література

1. Вергун В. А., Ступницький О. І., Приятельчук О. А., Гуменюк Я. М. Економікс : навч. посіб. Київ: Вадекс, 2023. 422 с.
2. Галушка З. І., Поченчук Г. М. Економіка: теорія і практика : підручник. Чернівці: Чернів. нац. ун-т. 2020. 232 с.
3. Економічна теорія [Електронний ресурс] : конспект лекцій : навч. посіб. для посібник для здобувачів ступеня бакалавра за освітніми програмами «Економіка і бізнес», «Економічна аналітика», «Міжнародна економіка» спеціальності 051 «Економіка» / КПП ім. Ігоря Сікорського; уклад.: Б. В. Дергалюк. – Електронні текстові дані (1 файл: 2,05 Мбайт). Київ : КПП ім. Ігоря Сікорського, 2025. 208 с. URL: <https://ela.kpi.ua/server/api/core/bitstreams/819e48f8-4fb8-4c9d-8c84-05b2b09ce40a/content>
4. Економічна теорія [Електронний ресурс]: навч. посібн. для самостійної роботи студентів / Мащенко М. А., Бріль М. С., Кліменко О. М. та ін. ; за заг. ред. М. А. Мащенко. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2022. 266 с.
5. Економічна теорія: закономірності, практика та сучасність: підручник / Е. М. Забарна, О. М. Козакова, Н. О. Задорожнюк [та ін.]; Одес. нац. політехн. ун-т. Херсон: Олді-плюс, 2020. 412 с.
6. Економічна теорія: навч. посібник для студентів спеціальностей 051 Економіка, 071 Облік і оподаткування, 073 Менеджмент, 075 Маркетинг, 076 Підприємство, торгівля та біржова діяльність / За ред. С. І. Архієреєва. Харків: НТУ «ХПІ», 2020. 230 с. URL: <https://repository.kpi.kharkov.ua/server/api/core/bitstreams/131b7767-eb64-412b-8624-c743d2244846/content>
7. Економічна теорія: навчальний посібник. укл.: М. І. Колосінська, С. І. Белей, С. В. Бойда. Чернівці: Чернівець. нац. унів-т., 2021. 200 с.
8. Економічна теорія: підручник / за заг. ред. В. П. Якобчук. К.: Видавництво Ліра-К, 2020. 450 с.
9. Економічна теорія: Практикум : навч. посіб. / А. В. Базилюк, Ж. В. Дерій, В. В. Концева, І. О. Хломенко. Київ : Центр учбової літератури, 2020. 312 с.
10. Корогодова О. О. Навчальний посібник з дисципліни «Основи економічної теорії: самостійна робота» [Електронний ресурс] / Корогодова О. О., Тимошенко Н. Ю., Іванова Т. В.; КПП ім. Ігоря Сікорського. Електронні текстові дані (1 файл: 379,33 Кбайт). Київ: КПП ім. Ігоря Сікорського, 2021. 181 с.

11. Основи економічної теорії та еволюція економічної думки: наочний навчально-методичний посібник; уклад.: К. Ю. Величко; Н. Г. Ушакова. Харків: ДБТУ, 2024. 171 с.
12. Пилипенко Г. М., Пилипенко Ю. І. Економічна теорія. навч. посіб. ; М-во освіти і науки України, Нац. техн. ун-т. Дніпровська політехніка». Дніпро : НТУ «ДП», 2022. 196 с.
13. Уразов А., Саух І., Вікарчук О. Основи економічної теорії: навч. посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2021. 312 с.
14. Якобчук В. П., Войтенко А. Б., Довженко В. А., Захаріна О. В., Іванюк О. В., Литвинчук І. Л., Мосієнко О. В., Першко Л. О., Симоненко Л. І., Тищенко С. В, Пугачова Н. С. Економічна теорія: підручник / за заг. ред. В. П. Якобчук. 2026. 562 с.
15. Яворська Ж. Б. Електронний навчальний посібник до вивчення курсу навчальної дисципліни «Основи економічної теорії». Львів. 2023. 119 с.

Допоміжна література

1. Fundamentals of Economics: textbook / М. Mashchenko, L. Ukrainska, N. Stepaneko et al. Kharkiv: S. Kuznets KhNUE, 2021. 240 p.
2. Аналітична економіка та макроекономічна політика: навч. посібник для студентів спеціальності «Економіка» / За ред. академіка І. Ф. Прокопенка. – Харків: видавництво Іванченка І. С., 2019. 416 с.
3. Аналітична економіка: макроекономіка і мікроекономіка: підручник у 2 кн. / С. М. Панчишин, П. І. Островерх, І. В. Грабинська та ін.; за ред. С. М. Павнчишина і П. І. Островерха. 4-те вид., виправл. та доп. Л.: Апріорі, 2020. 648 с.
4. Економічна теорія [Електронний ресурс]: навч. посібн. для самостійної роботи студентів / М. А. Мащенко, М. С. Бріль, О. М. Кліменко та ін. ; за заг. ред. д-ра екон. наук, доц. М. А. Мащенко. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2022. 266 с.
5. Кравцов О. О. Основи економічної теорії: навч. посібник. Кривий Ріг: Prague: Oktan Print, 2023. 355 с.
6. Мікроекономіка [Електронний ресурс]: навч. посіб. / О. М. Кліменко, А. В. Литвиненко, Т. С. Черкашина та ін.; за заг. ред. Т. С. Черкашиної. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2024. 214 с.
7. Радіонова І. Ф., Котенок Д. М. Макроекономіка [Електронний ресурс] : навч. посіб. ; М-во освіти і науки України, Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана. Електрон. текст. дані. Київ : ХНЕУ, 2025. 335 с.

Навчально-методичне видання

**ШЕВЧЕНКО Ольга Степанівна,
МЕХ Лариса Михайлівна,
КОВАЛЬ Ігор Васильович**

ПРАКТИКУМ З ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ

*Для здобувачів освіти
неекономічних спеціальностей*

Технічний редактор	<i>О. Клімова</i>
Комп'ютерна верстка та макетування	<i>О. Клімова</i>

Підписано до друку 07.07.2026 р. Формат 60х84 1/16.
Обл. друк. арк. 3,64. Ум. друк. арк. 5,11. Зам. № 016.

*Редакційно-видавничий відділ НУЧК імені Т. Г. Шевченка,
14013, м. Чернігів, вул. Гетьмана Полуботка, 53,
E-mail: nuchk.tipograf@gmail.com*